

Magyar Bálint:

**KAMPÁNYOK
A FALUSI TÉRBEN AZ ÖTVENES ÉVEK ELEJÉN**

Budapest, 1986

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	3
2. Egy begyűjtési kampány	7
2. 1. A kampány előkészítése	7
2. 2. A kampány első szakasza	9
2. 3. A kampány második szakasza	13
2. 4. A kampány harmadik szakasza	16
2. 4. 1. <i>A begyűjtési apparátus</i>	16
2. 4. 2. <i>A szankciók köre és a kiválasztás szempontjai</i>	18
2. 4. 3. <i>Kampány a kampányban</i>	21
2. 5. A kampány utóélete	22
2. 6. A kampány kiértékelése.....	23
3. A békekölcsön-jegyzési kampányok.....	26
3. 1. Bevezetés	26
3. 2. Az országos adatok.....	27
4. Kampányok sora	31
5. Összefoglalás	41
Forrás és irodalomjegyzék	46

1. Bevezetés

Ha e fogalom meghatározását keressük, nem véletlenül nyúlunk a szovjet enciklopédia megfelelő kötete után, hiszen az Encyclopedia Britannica még csak nem is tartalmazza e címszót, a nagy Larousse pedig olyan semleges értelemben tárgyalja különböző jelentéseit, melyek – itt Kelet-Európában – nemigen segítenek az eligazodásban. Tehát miként szól a szovjet enciklopédiában olvasható definíció? *A kampány „meghatározott időre történő, speciálisan szervezett munka, tevékenysége fontos soron lévő társadalom-politikai, gazdasági vagy kulturális rendszabályok életbe léptetésére”.* (Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedija; 11. kötet 283–84. old.)

Alapos olvasás után úgy tűnik, hogy e meghatározással egyet is érthetünk, legfeljebb másként kellene megfogalmaznunk a benne rejlő mondandót.

Kezdjük a végéről: a kampány célja *„fontos soron lévő társadalompolitikai, gazdasági vagy kulturális rendszabályok életbe léptetése”.* Ezt úgy kell értenünk, hogy az adott kormánynak – a kampányok legfelső szintű szervezőinek – olyan „társadalompolitikai, gazdasági vagy kulturális” céljai vannak, melyek a rendelkezésükre állóan adott intézményrendszer hétköznapi, civil, jogszerű működtetésével nem keresztülvihetőek, nem megvalósíthatók. Ugyanakkor e célok *„fontosságának”* hangsúlyozása azt az elégedetlenséget sejteti, melyet a kormányzat érez – az úgy látszik e célokat nem elég „fontosnak” tartó – polgáraival szemben. pedig a szóban forgó célok állandó „soron lévősege”, jelzi, hogy nemigen van végük, hogy az egyik ilyen fontos, de a polgárok által nem kellő empátiával átélt cél megvalósítása után jön a másik, és így tovább. Vagyis, hogy a kampányok részben követik, részben szülik egymást.

E célok azon tulajdonsága, hogy az adott intézményrendszerben jogszerű működtetésével nem keresztülvihetőek, szinte magától értetődővé teszi, hogy megvalósításukhoz *„speciálisan szervezett munkára, tevékenységre”* van szükség. Vagyis olyanra, amely a szükséges mértékben túllép mind az intézményrendszer rutinszerű működésén, mind a jogszerű kereteken.

Az egy-egy kampány jelentette szükségállapot azonban csak *„meghatározott időre”* szólhat. Hiszen ha olyan szervezeteket, intézményeket lenne képes létrehozni, melyek a vágyott célok megvalósításának permanens keretével, eszközeivel szolgálhatnának, akkor már nem beszélhetnénk kampányokról. (Mint ahogy az 1959–62. közti második téveszesítési kampány végül is olyan intézményi keretek közé szorította a parasztságot, mely a továbbiakban feleslegessé tette az ötvenes évtized kampánytípusainak túlnyomó részét.)

Másrészt a kampányok a mindennapoknak mindig csak egy-egy szeletét veszik célba, miközben az egységsszférák viszonylagos nyugalomban maradnak. Egy-egy kampány ugyanis az azt végrehajtó apparátust olyan „lázás”, a célba vett társadalmi csoportot pedig olyan „elgyötört” állapotba hozza, hogy egy idő után

elkerülhetetlenül szükséges visszatérni a kiinduló „nyugalmi helyzetbe”. Ez a „*meghatározott időre*” szóló jelleg adja meg egy-egy kampánytípus ciklikus és periodikus jellegét, illetve teremt sajátos időbeni megoszlást, mondhatnánk, koreográfiát a különböző célokra irányuló kampányok között.

* * *

Az elkövetkező oldalakon két kampány lefolyásával ismerkedünk meg. 1951-ben vagyunk Dunapatajon. A hatalmi intézményrendszer átalakításának utolsó aktusa is megtörtént már 1950 októberében a tanácsrendszer létrehozásával. Ugyanakkor a falusi társadalom döntő többsége még önálló gazdálkodó. A tervgazdálkodásba jórészt a tanácsi apparátus által közvetített vetésszerkezeti előírásokon, illetve beszolgáltatási és nyílt vagy rejtett adózási kötelezettségeken keresztül kapcsolt. 1951 talán az első olyan év, mikor a kampányok már keményen tervszerű jelleggel épülnek be a falusi társadalmi tér hétköznapjaiba, mikor már levetkőzik kezdeti egyszeri, spontán vonásaikat, ugyanakkor azonban menet közben még mindig új elemekkel bővülnek.

Az áttekintendő két kampány az 1951. évi tavaszi begyűjtési és az őszi békekölcsön-jegyzési kampány.

Az első ötéves terv beruházási tervének emelése az 1949. áprilisi 35 milliárd forintos első változatról még ugyanezen év decemberében 51 milliárdra, majd 1951-ben 85 milliárdra (Pető–Szakács, 156. o.) nyilvánvalóvá tette, hogy az agrárszektornak nem lebecsülhető érdemeket szánnak ezen alapok előteremtésében, miközben a népgazdasági beruházásokból való részesedése az 1949-es 17,5%-ról 1950-re 9,3, 1951-re pedig 10,8%-ra csökkent. (Pető–Szakács, 160. o.). Az egyéni gazdálkodók beszolgáltatási és adóterhei egyaránt jelentős mértékben nőttek 1948-at követően.

1. táblázat

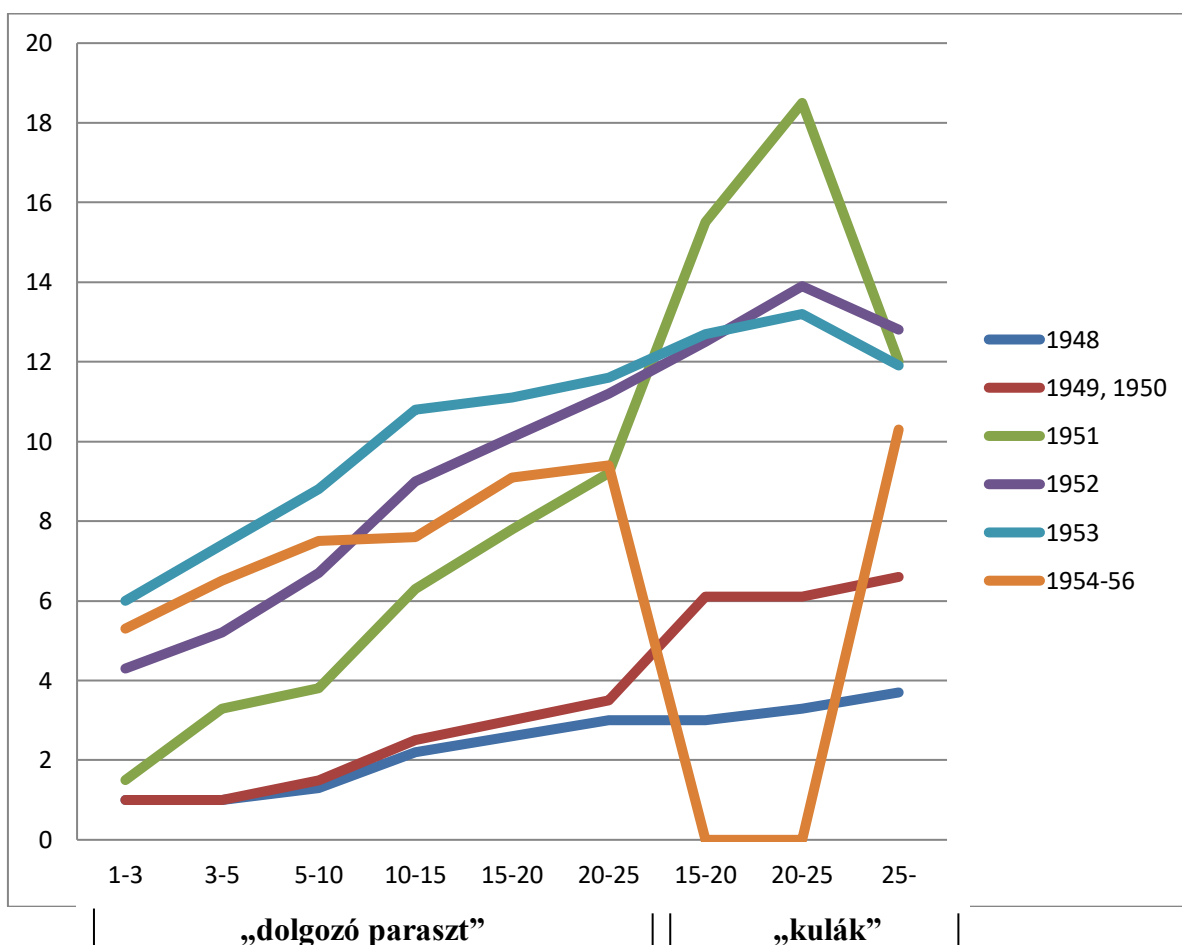
A parasztság pénz- és természetbeni adójának alakulása (1949 = 100)

1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
100	125	266	326	240	280	326

(Závada, 147. o.)

A beszolgáltatási kötelezettségek alakulása pedig az *1. ábrán* követhető nyomon, mely a holdanként beszolgáltatandó termény és állatmennyiségnek az 1 holdra eső földadóhoz (= 60 búzakilogramm) való arányát ábrázolja.

1. ábra: A holdanként beszolgáltatandó termény- és állatmennyiség aránya az 1 holdra eső földadóhoz (földadó = 1) [1948–1956]

(Forrás: Závada Pál (144. old.) táblázata alapján készült ábra)

A parasztság beszolgáltatási kötelezettségeikkel történő leterhelése ugyan már 1948-ban is – a birtoknagyságtól függően – progresszívan emelkedő volt, mégis a progresszivitási görbe ekkor még sehol sem mutat éles, törésszerű emelkedést. Ezzel szemben az 1949-es beszolgáltatási terhek már élesen bontják a parasztságot „dolgozó parasztokra” és „kulákokra”, látványosan nagyobb mértékben sújtva az utóbbiakat. 1951-ben pedig már olyan kötelezettségeket róva a kulákokra, melyet teljes termelésük leadása esetén sem igen lehetett volna teljesíteni. (A különböző birtoknagysággal és minőségű földdel rendelkező „kulákoknak” például kb. 700-1100 búzakilogramm egyenértékű árut kellett volna 1951-ben beszolgáltatni holdanként, miközben ugyanebben az évben – az egész korszak legjobb hozamú esztendejében is – az egy holdra jutó búzatermés átlagosan mindössze 9,7 q volt.) Ebben az összefüggésben egyértelmű, hogy mit jelent a „kulákság mint osztály likvidálása”.

Ugyanakkor 1951-ben a 10 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező dolgozó parasztokat is, ha jogilag nem is, de az 1949-es, 1950-es beszolgáltatási mércé

szerint kulákként kezelték. 1948-tól kezdve egy olyan folyamatnak lehetünk tanúi, melyben az adott év kulákkerhei többé-kevésbé a következő év dolgozó paraszti terheinek felelnek meg, míg a kulákkerhek tovább nőnek. Így megy ez 1951-ig, mikor is a kulákgazdaságok összeomlása után némileg csökkentik azok beszolgáltatási kötelezettségeit, miközben 1953-ra a dolgozó parasztokét csaknem velük egy szintre emelik. A kulákok beadási kötelezettségeiknek azonban a mérséklés után sem felelhetek meg, hiszen gazdaságuk ekkorra már többségükben romokban hevert: Dunapatajon például 1951 tavaszán az 57 terménybeadásra kötelezett kulákgazdaság mindössze 35 lóval, 15 tehénnel, 36 kocával, 187 malaccal és 218 tyúkkal rendelkezett. (A közs. tan. vb. eln. jelentése a jár. tan. vb. begyűjtési csoportjának, 1951. máj. 25.)

Az egyéni gazdaságok egy holdjára eső ténylegesen begyűjtött termékmennyiség először 1952-ben, majd 1955-ben tetőzik:

Egyéni gazdaságok 1 kh szántó- és rétterületére jutó terménybegyűjtés búzakilogrammban (1950–1955)

2. táblázat

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
növényi	172	249	212	226	181	238
állati	274	216	308	231	261	348
összesen	446	465	520	457	442	586

(*Statisztikai évkönyv 1949–1955, 243–244. o.*)

A fenti mennyiségeket – a korszak terméshozamait figyelembe véve – csak a termelés egyre nagyobb hányadának a kötelező beszolgáltatás csatornáiba való kényszerítéssel tudták biztosítani. Már 1950–51-ben a kenyérgabona-termésnek országosan 44,4%-a, a takarmánygabona-termésnek pedig 21,2%-a került begyűjtésre, de az 1952–53-as év megfelelő adatai a központi redisztribúció további bővüléséről tanúskodnak: 55,7, illetve 40,6/. (Statisztikai évkönyv 1949–1955; 234. o.) „...a kötelező beszolgáltatás az állami készletgyűjtés legfőbb eszközévé vált: az 1950. évi 22 százalékos részesedésből 1951-re 46,8, 1952-re pedig 73,3 százalékra emelkedett a begyűjtésből származó állami készlet aránya” (Pető-Szakács, 184. o.).

Ilyen feladatok teljesítéséhez valóban szükség volt „meghatározott időre történő, speciálisan szervezett munkára”. Ugyanis az eredeti begyűjtési tervek teljesítésétől tárgyévünkben is, az 1950-51-es gazdasági év második felében már országszerte láthatóan elmaradtak.

2. Egy begyűjtési kampány

2. 1. A kampány előkészítése

A dunavecsei járási tanács vb. 1951. január 19-én utasítja a községi tanácsokat, hogy a „járási tanácsi kereskedelmi osztálya által leküldött begyűjtési ütemtervet azonnal bontsa fel”. Az „új terménybeadási ütemterv” a január 21. és március 18. közti időszakra vonatkozik.

Az „ütemterv” elnevezés jelzi, hogy nem a begyűjtési munkák szokásos menetéről van szó, hanem kampányról. A kampány terminus használatát ugyanis általában kerülik, s az 1951-es év dokumentumai között mindössze egy alkalommal fordul elő ez az elnevezés. A községi tanács vb. elnöke számol be árpilis 10-én a járási tanácsnak arról, hogy „a begyűjtési kampányban voltak egyes kiemelkedő begyűjtők”. E kifejezést kerülve inkább beszélnek „verseny”-ről, „versenymozgalom”-ról, „harci feladat”-ról, „súlyponti feladat”-ról, „fokozott adóbehajtás”-ról stb. Már a különféle elnevezések is utalnak arra, hogy kikre vonatkozik, kiket próbál mozgósítani, vagy éppenséggel milyen a nyilvánossága a szóban forgó kampánynak. (De erről majd később beszélünk.)

Egy *kampány meghirdetésének*, a kezdő időpont deklarálásának több funkciója is van. Először is tisztázza az érdekeltek számára (legyenek apparátuson belüliek vagy kívüliek), hogy valami új, *a megszokottnál feszítettebb tevékenység kezdődik*. Ez a funkciója analóg a katonai alakulatoknál a „Vigyázz” vezényszóval, míg a kampány vége (akár nyílt, akár hallgatólagos lefújása) a „Pihenj!”-nek felel meg.

A kampány hivatalos kezdetének – túl azon, hogy *elkülöníti az előkészítő szakasztól a tényleges lefolyás időszakát* – egyéb, erősen ritualizált aktusokban megjelenő funkciói is vannak:

A községek „tegyék kongresszusi *felajánlásként* kötelességüknek, hogy a leadott ütemterv szerint teljesíteni fogják (...) a terménybegyűjtési tervet, a megadott idő előtt” – utasítja a járási tanács január 19-én a községi tanácsokat, melyre Dunapataj tanácsa a nyolc nappal későbbi tanácsülésen még rá is tesz egy lapáttal: „Eljött az idő, hogy mi is megmutathassuk Pártunknak, hogy mi is szeretjük a Pártot, és ígérjük, hogy a Pártkongresszusra felajánlásunk 120%-ára teljesítjük kenyérgabona-előirányzatunkat.” A felajánlás az apparátus részéről rendszerint már egyszerre tartalmazza az állampolgároknak a törvényekben rögzített kötelezettségeik teljesítésére történő rászorítását, s azt, hogy az apparátus rátermettségétől függően túlteljesíteti e kötelezettségeket. (Pedig az évről évre növekvő állampolgári kötelezettségek már magukban sem mások, mint a megelőző év illegitim igényeinek és próbálkozásainak legitimé nemesített, tervesített változatai.)

A felajánlásokat pedig *versenyre* történő kihívások kísérik. persze ez is utasításra történik: „a községi tanácsok hívják ki egymást versenyre” – szól a járási tanács leirata (1951. jan. 19.). A legkülönbözőbb kampányokban kerül sor

ez aktusra megyék, járások, községek, illetve községi tanácsi vezetők, tanácstagok és dolgozó parasztok között.

A felajánlás nem más, mint felajánlkozás: az apparátus alsóbb szintjeinek felajánlkozása a mindenkori felsőbb számára rituális azonosulás a felsőbb szint célkitűzéseivel, vagy az apparátuson kívüli felajánlkozása az apparátus alsóbb szintjeinek. A verseny pedig kísérlet a hasonszőrűek „nemes ellenfelekké” változtatására (legyen szó az apparátus azonos szintű és funkciójú szegmenseiről, vagy akár „dolgozó parasztról”). Kísérlet egy olyan helyzet létrehozására, melyben a túllicitálás túlélési kényszer, és melyből az aktuális felettesen kívüli vonatkozási keretek, azonosulási értékek kiiktatódnak.

Egy fél évvel későbbi kampány megindításakor a következőképpen számol be erről egy dokumentum: „A begyűjtésnél (...) versenymozgalmat építettünk ki, ahol páros versenyre hívják ki a tanácstagok és a község öntudatos dolgozó parasztjai egymást, valamint egyik utca a másikat, vagy egyik dülő a másikat. Erre nézve a szervezést megindítjuk” (közs. tan. ülés jk.; 1951. júl. 8.). Sőt, mi több, egypár nappal később a járási tanács vb. arra is utasítja a községi tanács vb.-t, hogy még a begyűjtési állandó és albizottságok tagjaiból a cséplőgépekhez kinevezett társadalmi ellenőrök is „az ellenőrzés fokozottabb vitele érdekében hívják ki egymást versenyre” (jár. tan. vb. jk.; 1951. júl. 12.). Az ellenőrök versenyeztetése tipikusan egy olyan eszköz, mely a jogszerű normák feloldását szolgálja, s nyíltan előkészíti a terepet a rendszer „túlkapásai” számára.

De nem mindenki lehet felajánló és versenyre hívó. Az apparátus egyes szintjei egyszerre engedelmességek a felajánlásokra és versenykihívásokra felszólító utasításoknak s adnak hasonló utasítást az alattuk lévő szintnek. E kettősség egészen addig tart, míg ki nem lépünk az apparátusból. Az apparátuson kívüli világ durván két részre oszlik: „dolgozó társakra” (vagyis közkatonákra) és „osztályidegenekre” (vagyis *ellenségre*). Az előbbiek „önkéntesen” felajánlanak, versenyeznek; s ha nem elég érettek, akkor „a hangulatot (feljűk) *felvilágosító munkával* viszik eredményre” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 8.). Ellenben az utóbbiakkal szemben „az *osztályharcot* viszik” (jár. tan. vb. begy. csop., bizalmas tájékoztatója; 1951. márc. 14.). Míg az előbbiek önként igazodhatnak a követelményekhez – nevelve önmagukat, felvilágosítva társaikat és harcolva az osztályellenség ellen –, addig az utóbbiak meg vannak fosztva ennek a – propaganda sugallta – derűs jóhiszeműségnek még az esélyétől is: őket kényszeríteni kell. A felajánlás és versenykihívás lehetőségéből való kizárás tehát egyben az *ellenségkép kialakításának, tudatosításának és rögzítésének* egyik eszköze is. S egyben fenyegetés: mindenki potenciális ellenség, bárki is ténylegesen közjűk kerülhet. Mert végül is naponta bizonyításra szorul, hogy ki hova tartozik. A bizonyítás legkézenfekvőbb módja pedig a felajánlás, a versenykihívások tétele vagy éppen elfogadása. Vagyis „hazafias kötelességként” nagyobb teljesítés felvállalása, mint amennyi pusztán a jogszabályokkal, rendeletekkel előírt „állampolgári kötelességekből” fakadna. Ez már magában hordja a jogszerű viszonyok feloldásának központi igényét, s ennek az érintettek

részéről „önkéntes” legitimálását. Az állampolgárok egy részének megadatott, hogy önkéntesen, ünnepélyes formában lemondhassanak jogaik egy részéről, s ezért a jogszerű viszonyok már nem is olyan fontosak, nyíltan alárendelődhetnek a központi céloknak. Az állampolgárok másik, az ellenségképpen definiált csoportja pedig még csak nem is érdemes arra, hogy önként lemondhasson erről: őket nyíltan felvállalva fosztják meg jogaiktól.

Végül is összegezve: egy kampány meghirdetése és az ekörüli ritualizált tevékenységek a kampányban elérendő célok megvalósításának idealisztikus játékterét teremtik meg és szabályait jelölik ki. Egy előzetes legitimálás kísérletet jelentenek a kampányfeladatok realizálása során felmerülő törvénytelenésekre. Ezért is olyan fontos a felajánlások és versenykihívások kierőszakolása, hogy már ezek megszervezése is sokszor egy önálló kampány formáját ölti az eredeti kampányon belül.

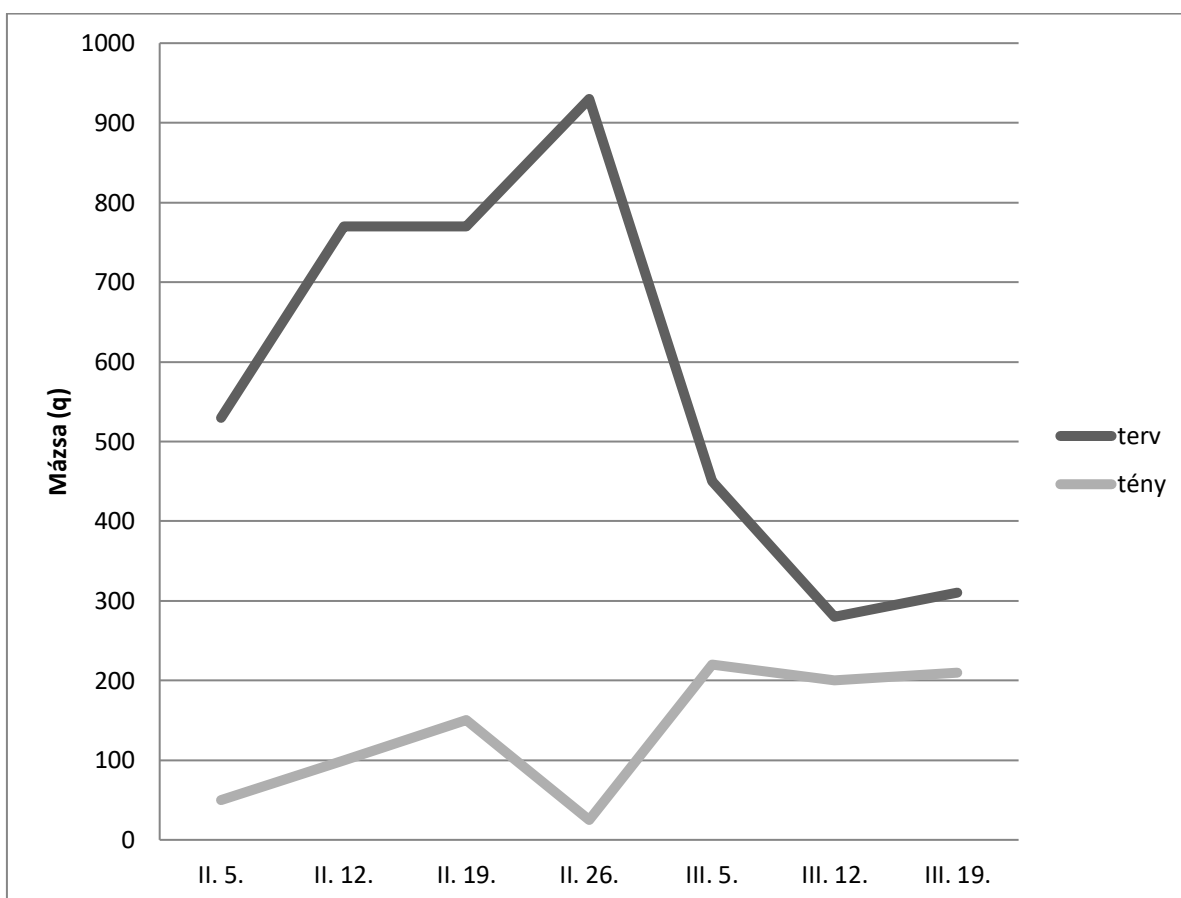
2. 2. A kampány első szakasza

A kampány meghirdetésével egyben deklarálják annak céljait is, s ezeket fogadtatják el (mint már láttuk) felajánlások és versenykihívások formájában. A céloknak azonban csak egy részük deklarált s nyer kifejezést a különböző kampányok elnevezésében (tétesítési vetési, begyűjtési, békekölcsön-jegyzési stb.). Más részük nyíltan fel nem vállalt. Ezek rendszerint csak utalásszerűen és úgy is csak az apparátus belső dokumentumaiban fellelhetők. Egy adóbehajtási kampány értékelésekor például a járási tanács pénzügyi osztályának vezetője így fogalmaz: „A munkák elvégzésénél Pártunk pénzügyi vonalon elérendő célja volt az irányadó. Ez pedig a mezőgazdasági lakosságnak a szocialista szektor felé való terelése. (...) az adókivetést már becslés alapján végezzük. Ennek alapján az 1951. évi (általános jövedelem – a szerző) adó járási viszonylatban 135%-kal emelkedett a múlt évihez viszonyítva. Az adózás vonalán a dolgozó parasztság és a kulákság között a határt elválasztottuk, ugyanis a kulákok holdankénti megterhelése 390-től 410 Ft-ig, míg a dolgozó parasztság megterhelése átlagosan 150 és 200 Ft-ig terjed. (...) kivetettük továbbá a házadót, földadót, vagyoadót, kertadót és járulékot, valamint az ártéri járulékot. A (...) járási tanács 1951. évi adója 11.154.966 Ft, szemben a múlt évi 6.500.000 Ft-al” (jár. tan. vb. jk.; 1951. júl. 5.).

De térjünk vissza a bemutatandó tavaszi begyűjtési kampányhoz! A terménybegyűjtési ütemterv községi tervszámai és a teljesítésre vonatkozó adatok csak a második hétről állnak rendelkezésünkre. A 2. és 3. ábrán nyomon követhető, hogy a kampány tervezői miként terveztek, az első hónapra egy „roham”-szerű felfutást, ami a kampány második hónapjában csengett volna le. Ezzel szemben már az első időszak eredményei is messze a tervezett alatt maradtak: a kampány meghirdetésének rituáléival mesterségesen felépített és kierőszakolt lojalitás működésképtelennek bizonyult. Ennek a kampánynak –

csakúgy, mint másoknak – a menete fokozatosan tolódik az önkéntes teljesítéstől az erkölcsi meggyőzésen, ráhatáson át a kényszer és erőszak különböző formáinak alkalmazása felé. Az erőszak bizonyos rétegekkel szemben ugyan már kezdettől fogva jelen van, de intenzitása egyre fokozódik, az érintettek köre pedig folyamatosan bővül. Lássuk tehát, hogy milyen *eszközökkel* is operálnak egy begyűjtési kampány folyamán!

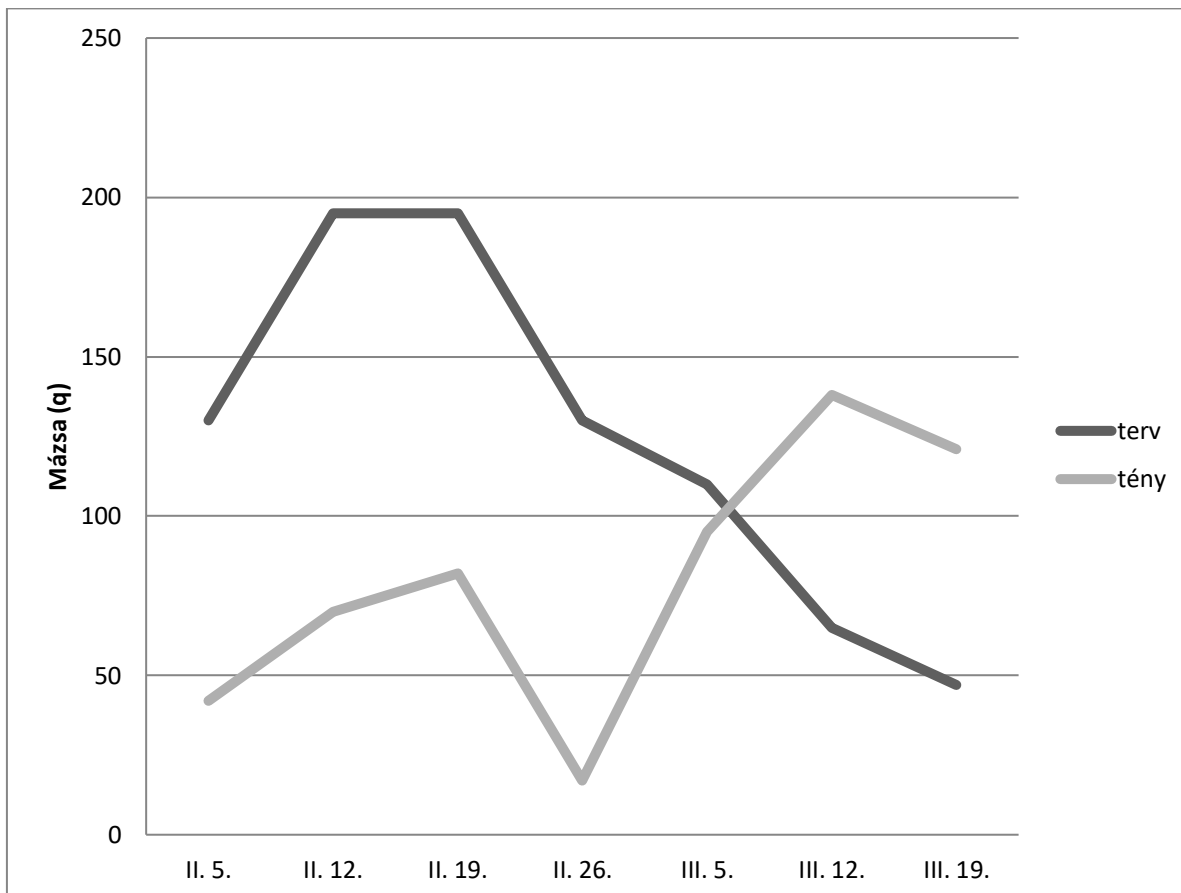
2. ábra: *Dunapataj 1951. január 21 és március 18. közti terménybegyűjtési ütemtervének terv- és tényadatai heti bontásban (kenyérgabona, árpa, zab, rozs, kukorica, napraforgó, széna)*

A járási tanács először is egy, a községi tanácsoknak címzett figyelmeztetéssel kezdi, miszerint „minden lazaságot, ami ezen a vonalon mutatkozik, azonnal fel kell számolni”. Ugyanis többek között az eredetileg tervezett begyűjtési munkában meglévő lemaradások miatt vált szükségessé a pótlólagos begyűjtési ütemterv elkészítése. Majd a már korábban leírtak szerint versenyre szólítja a versenyképeseket. Az e körből kirekesztettekre, „a kulákokra vonatkozóan pedig (arra utasít, hogy – a szerző) minden kulákot, aki terménybeadási vonalon hátralékban van, függetlenül attól, hogy már elszámoltatták a helyszínen, ismét felül kell vizsgálni és terményfeleslegét

igénybe kell venni. Továbbá mindazon kulákoknál (...), akiknél a terménybegyűjtés kérdése lazán lett kezelve” (jár. tan. vb. jk.; 1951. jan. 19.)

3. ábra: (kenyérgabona)

Az utasítás elég dodonai, bár azért érthető: még csak a beadási hátralékban levő kulákokhoz kell újra kimenni, de tőlük nemcsak a hátraléknak megfelelő mennyiséget, hanem a vetőmagon és fejadagon felüli teljes felesleget – tehát az esetleg szabadpiacon magasabb árért értékesíthető terményt is – „igénybe kell venni”.

Három nappal később a községi tanács vb. „a munkák vitelére a következőket javasolja: helyszíni elszámoltatás minden kuláknál, közeli rokonánál, kupecnél, korcsmárosnál és mindazon gazdánál, akik 2. mázsán felüli hátralékkal rendelkeznek” (közs. tan. vb. jk.; 1951. jan. 22.) Tehát az ellenségkép már a kampány kezdetén kibővül. S nemcsak a „kupeccel” és „korcsmárossal” – akik már korábban is be voltak sorolva az „osztályidegen elemek” közé –, hanem a kulákok közeli rokonaival is. A „2. mázsán felüli hátralékkal rendelkező” „dolgozó parasztok” pedig határhelyzetbe kerültek: még

ugyan nincsenek nyíltan átsorolva a másik táborba, de esetükben is kezdik alkalmazni a kulákokkal szemben használt eljárások egy részét.

Mivel azonban a községi tanács vb. szerint is „fennáll az a tény, hogy sok hátralékosnak nincs már készlete, javasolja, hogy felvilágosító munkával menjünk azon dolgozóparasztok felé, akik már teljesítették ugyan beadási kötelezettségüket, de feltehető, hogy komolyabb felesleggel rendelkeznek” (közs. tan. vb. jk.; 1951. jan. 22.) Itt az apparátus még az „önkéntességre” próbál apellálni, de a szituáció vészesen magában hordja az esélyt arra, hogy amennyiben békés eszközökkel nem sikerül a begyűjtési tervfeladataikat teljesíteni, akkor más eszközökhöz nyúljanak.

A tömeges „felvilágosító munka” azonban már nem végezhető el pusztán a tanácsai apparátus „békeidőben” begyűjtésre specializált részével. Ezért „kéri a vb. tagjait, hogy a munkában aktívan folyjanak be valamennyien. Ezenfelül aktív és agilis tanácsstagokat is be kell kapcsolni a munkába, mert több százra tehető a hátralékos gazdák száma” (közs. tan. vb. jk.; 1951. jan. 22.). A más területen dolgozó vb., illetve tanácsstagok bekapcsolása egyelőre még csak a „felvilágosító munkába” a kezdő lépést jelenti az elkülönített reszortfeladatoknak a kampány idejére történő részleges felfüggesztésére, és a tanács apparátus lehetőleg minél nagyobb hányadának bevonására az éppen folyó „harci feladatba”.

A pár nappal későbbi községi tanácsülésen kéri meg a „tagtársakat, hogy vállaljanak magukra 10-10 dolgozó társat, akit meggyőzünk a begyűjtés fontosságáról, arról a tényről, hogy a békét erősíti minden szem gabonával. Népnevelő munkájukban térjenek rá a tagtársak arra, hogy mit adott a községnek a 3 éves terv” (közs. tan. ülés jk.; 1951. jan. 27.) De a pozitív érveken túl a bűnbakképzés gyakorlatához tartozik annak hangsúlyozása, hogy a dolgozó parasztságra nehezedő terhek nem a kormányzat miatt olyan súlyosak, hanem azért, mert „amíg egyesek teljesítik a kötelezettségüket, addig a kulákság elrejtí javait a dolgozó állama elől”. S ez nemcsak a „terménybegyűjtés vonalán” jelentkezik: „Az egyre élesedő, falusi és nemzetközi osztályharc egyre élesedő szakaszába vagyunk. Fel kell készülni a mind jobban erősödő belső és külső ellenállásra. A klerikális reakció ügynökei az imperialisták, háborús gyűjtogatók befolyása alatt lévők, tőkésék, földesurak maradványai, meg fogják kísérelni, hogy akadályozzák a tavaszi munkát” is (közs. tan. ülés jk.; 1951. jan. 27.). Eddig is „elsősorban az ellenség felé mentünk, ahol azonban igen kicsiny volt az eredmény. (...) Kérjük a tagtársakat segítsék az elrejtett készleteket felkutatni és akik segítenek felderíteni egy-egy készletet, azok a megtalált mennyiség 10%-át kapják jutalmul” (közs. tan. ülés jk., 1951. jan. 27.) Tehát míg a „dolgozó parasztok” meggyőzése erkölcsi kötelesség, addig az „osztályellenség” elleni harc már más módon is honorálható. De bármilyen formában is sikerül elérni a tanácsstagok bekapcsolását a begyűjtési kampányba, az mindenképpen kompromittálódásukat, s egyben az apparátus melletti elköteleződésük kieroszakolását jelenti.

Az elköteleződés vontatottságára utal az eddig idézett elnöki beszámoló is, mikor kijelenti: „Önkritikát kell gyakorolni azért , mert sokszor alkudoztunk” (közs. tan. ülés jk.; 1951. jan. 27.) Figyelemre méltó a későbbiekben is sűrűn előforduló „alkudozás” kifejezés, mert pejoratívnak szánt hangulata ellenére is jelzi, hogy a helyi apparátus és a parasztság közti informális kapcsolatban az előbbi némileg tudatában van annak, hogy a parasztsággal szemben támasztott követelmények irreálisan nagyok. Így aztán – modus vivendit keresve – „lazán kezeli a kérdést” (lásd: Rév). Ilyen vádak az apparátus minden szintjét érik a saját felsőbb szintjétől.

Mint ahogy esetünkben is: „Az eredményekből megállapítható, hogy még mindig nem a legnagyobb eréllyel foglalkoznak a községi tanácsok a begyűjtéssel” – méltatlankodik a járás a kampány második hetében (jár. tan. vb. jk.; február 1.). Majd a községi tanácselnököket és titkárokat nyomatékosan felelőssé teszi a begyűjtési ütemterv teljesítéséért, sőt „a kiadott határozatok maradéktalan végrehajtását ellenőrizni fogja és ha a legkisebb nemtörődömséggel, vagy megalkuvással találkozunk ebben a kérdésben annál is inkább, mivel fő súlyponti kérdésünk a begyűjtés, úgy azonnal még a leváltásuktól sem fog visszariadni, mert a begyűjtésben mutatkozó minden lazaság nem más, mint az osztályellenség támogatása (...), amely nem maradhat el megtorlás nélkül” (jár. tan. vb. jk.; 1951. feb. 1.).

2. 3. A kampány második szakasza

A járási tanács vb.-nek ez az ülése a kampány új szakaszát nyitja meg.

Először fenyegetik meg nyíltan elmozdítással a kampány során a helyi apparátus vezetőit. S hogy e fenyegetés sokszor nem volt üres beszéd, azt jelzi a helyi tanácsi vezető garnitúra 1950 és 1956 közti négyszeri lecserélődése. Az ilyen örségváltás pedig az esetek többségében nem felfelé bukást jelentett. De hogy mit, arról így nyilatkozik egy interjúban a községi tanács vb.-nek az az elnöke, aki 1952-ben töltötte be ezt a posztot: „Ez az Állampuszta, ez volt akkoriban a börtönteleg, az internáló tábor a tanácselnökök részére. Itt volt nem messzi, harminc kilométer. De az teli volt akkor tanácselnökökkel!” (Tóthné; interjú). De a helyi vezetőket megfélemlíteni kívánó utasításokat kiadó járási tanácselnök sem érezhette magát biztonságban: „Képzelterti, hogy mik történtek itt – panasolja egy harminc évvel később készült interjúban –, ha az ember egyszer csak megtudja, hogy a legjobb tanácselnöknek elismert valaki is 15 évet kap. Pedig ő volt a legjobb! És még azt se tudni, hogy miért. Begyűjtés, meg a téeszervezés (...) hát mindent összehordtak” (Márfai Mihály; interjú). Ugyanakkor mint a járási tanács vezetője kifogásolja, hogy a „községekben a híranyag el van hanyagolva (...) és nincsen kellőképpen tudatosítva a kulákok szabotálása”, vagyis, hogy a községi vezetés nem elég fenyegető lefelé (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 1.). Nem hiszem, hogy szükséges lenne hosszabban elidőznünk annál a

kérdésnél, hogy mi a funkciója a félelemérzés kiterjesztésének, s azon igyekezetnek, hogy az a társadalmi hierarchia minden szintjén áthatva alkosszon zárt rendszert – hiszen ez nyilvánvaló.

A kampány új szakaszának másik új eleme az „osztályellenség” körének radikális kiterjesztése. Már nemcsak a „kulákok”, „kupecek”, „korcsmárosok”, valamint ezek „közeli rokonai” tartoznak e kategóriába: „...a kulákok elszámoltatását most már haladéktalanul a legszigorúbban végre kell hajtani, de a kulákok rokonainál, ismerőseinél és a befolyásuk alá tartozó egyéneknél is helyszíni felderítést kell lefolytatni. Ha a kulák befolyása alatt álló kisparaszttal találkozánk, akkor helyszíni elszámoltatást kell kérni abban az esetben, ha feltehető, hogy a kulák ott tárolja a gabonáját” – szól a járási utasítás (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 1.). Ezzel a lépéssel potenciálisan bárki „osztályellenséggé” minősíthetővé válik. Tehát jelentősen kiszélesül azok köre, akikkel szemben a jogszerű eljárások nyíltan felfüggeszthetők. Az erélyre szükség is lenne, hiszen a „Belügyminiszter és Élelmezési miniszter (...) rendelete a terménybegyűjtésre vonatkozóan” pont azt hiányolja, hogy „a helyi tanácsok nem járnak el kellő szigorral, és így annak tudható be a gyenge eredmény” (közs. tan. vb. jk.; 1951. febr. 5.) Ugyanakkor „A (járási tanács) vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit, titkárait, hogy (...) a legjobb erőket csoportosítsák a begyűjtés maradéktalan teljesítésének érdekében” (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 1.)

Mi egyebet tehetnek hát a községi tanács vb. tagjai, minthogy „ígéretet tesznek, hogy a munkában továbbra is valamennyien döntő mértékben kiveszik részüket”, és úgy döntenek, hogy „a Párt, valamint a népi szervek kiváló népnevelői és a tanácsstagok bevonásával kívánja a vb. a terménybegyűjtés fokozását” elérni (közs. tan. vb. jk.; 1951. febr. 5.) Ez is a kampány második szakaszának újdonságai közé tartozik: a gyakorlati lebonyolítást végzők köre túllép a tanácsi apparátuson és a tanácsstagok hálóján, s a feladatra fellelhető községi szervezetek aktíva gárdáját is mozgósítják. Ennek formai megoldásáról a következő községi tanács vb. ülés jegyzőkönyve tudósít: „az elmúlt hét folyamán 30 tagból álló brigád számoltatta el a kulákokat s a hátralékos dolgozó parasztokat” (közs. tan. vb. jk.; 1951. febr. 12.).

Azonban a községi tanács vezetői hiába szerveznek elszámoltató brigádokat, ez még nem mentesíti őket a meglehetősen kellemetlen terepmunkában való személyes részvétel alól. Ugyanis „a (eljárás) tanács) vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit és titkárait, hogy a helyszíni elszámoltatásokban személyesen kötelesek részt venni” (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 8.). A begyűjtés során alkalmazott kényszerintézkedések eszkálációjával párhuzamosan fokozódik a felső nyomás a helyi apparátus s különösen annak vezetői személyes kompromittálására, olyan szerepekbe történő kényszerítésére, melyben elköteleződésük az adott politika, s különösen annak eszközei mellett ellehetetleníti őket a helyi társadalomban betöltött más szerepeikben, és az apparátus felsőbb szintjeihez történő „alkudozásmentes” igazodást hagyja meg egyedüli érvényesülési lehetőségként számukra.

A járási tanács vb. tagjai is hasonló típusú nyomásnak lehettek kitéve. Legalábbis ezt mutatja, hogy a járási tanács vb. saját tagjait is kötelezi arra, hogy „a terménybegyűjtés maradéktalan teljesítése érdekében 1 napon át helyszíni elszámoltatásban” vegyenek részt (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 8.). S ettől kezdve a járási vb. tagok között hétről hétre felosztják a járás községeit, és veszi át ki-ki egy-egy napra a begyűjtési akciók irányítását az adott községben.

A „most már nem tréfálunk” hangulat egyszerre szól a községi apparátus tagjainak, akikhez heti beosztás szerint más és más járási instruktorok érkeznek, illetve a „kulákoknak” és „dolgozó parasztnak” egyaránt. A járási „vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy azokkal a kulákokkal, akikkel bebizonyosodott, hogy a terményeiket elfeketétzték, vagy azzal spekuláltak, ellenük internálási javaslatot, kitérve eddigi magatartására és feketézésére a járási tanács vb.-nek 24 órán belül küldjék meg. A dolgozó parasztsággal szemben, akik terményeiket elfeketétzték s a helyszíni megállapítás szerint terménye nincs, az ellen is büntető eljárást kell indítani, de vigyázva arra, hogy valóban olyanok legyenek, akiknél a fenti körülmények fennforognak, de ennek nem szabad tömegjellegűnek lenni” (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 8.).

Az internálásra, mint a büntető szankciók egyik legsúlyosabbikára történő felszólítás először jelenik meg e kampány során. Mégis idézetünkől az utolsó két félmondat érdemel különös figyelmet. Először is a „kulákság” és a „dolgozó parasztság” nem teljesítő tagjainak megbüntetésénél csak az utóbbiaknál kell tekintettel lenni arra, hogy a büntetendő „körülmények fennforogjanak”. Másodsor a „tömegjelleg” elkerülésére vonatkozó utasítás arra utal, hogy a felső szervek is tisztában vannak követelményeik teljesíthetlenségével, s ezért a „bűnhődést” elszakítják a „büntől”, s példastatuáló, elrettentő eszközként kezelik. A büntető szankció átpolitizálódása, a jogi normáktól történő teljes elszakítása majd csak a kampány lefolyásának harmadik szakaszában teljesedik ki.

A községekből várt internálási javaslatok sürgetéseként a járás „négy kulák internálási javaslatát eredetiben megküldi” a községi tanácsoknak (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 15.). A községek azonban nemcsak internálási javaslatokat nem tesznek kellő számban, de még az elszámoltatás sem megy a kívánt ütemben. „A kulákok elszámoltatását a határozat kézhez vételétől számított 24 órán belül most már végképp tüzetesen folytassák le, ugyanakkor kísérik figyelemmel a klerikális reakció működését, különösen Dunapatajon, de más községekben is, mert sok esetben a klerikális reakció akadályozza a begyűjtés menetét” (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 15.)

Pedig Dunapatajt illetően a járásnak nem lehet oka nagyon panaszkodni. Igaz, a pataji apparátus nemigen igyekezett túllicitalni sem a környező községi apparátusok teljesítéseit, sem a járási apparátus utasításait, de megfelelő felső nyomás esetén mégis szigorot mutatott. A járás február 16-án „küldött távmondatra” már másnap jelentik, hogy a sertésbeadásra kötelezett 57 kulák közül csak 36 gazda teljesítette egészben beadási kötelezettségét, s ők 9 kulák ellen „indítottak büntető eljárást”, s ugyancsak 9 ellen „lett folyamatba téve

kihágási eljárás” (közs. tan. elnök jelentése a jár. tan.-nak; 1951. febr. 17.) Azonban nemcsak a büntetés, hanem annak propagandája az, ami a kellő „nevelő hatást” kifejti, s így érthető, miért fektet a járási apparátus olyan nagy súlyt arra, hogy „a községi dobosok egy héten háromszor kötelesek a faluban a lakosság tudomására hozni a szabotáló kulákok neveit” (jár. tan. vb. jk.; 1951. febr. 15.)

Február végére a községi tanácsi apparátus begyűjtésfokozó eszközei kimerülni látszanak, sőt a február 19–26. közti hét begyűjtési eredményei egyfajta összeomlásról tanúskodnak (lásd újra a 2. és 3. ábrát). A rendeletek szerint begyűjthető készletek kimerülése és a helyi apparátus által alkalmazhatónak vélt legitim és illegitim kényszer mértéke határt szab a teljesítmények fokozásának. A kampány eszkalálásának lehetséges eszközei eléggé kézenfekvők: a község társadalmához semmilyen szálon sem kötődő, de ugyanakkor a helyi apparátusnál nagyobb hatalmi jogosultsággal rendelkező személyek bevonása a kampányba, illetve a szankciók hatékonyságának radikális növelése. S ezzel 1951. március elején kezdetét veszi begyűjtési kampányunk új, harmadik szakasza.

2. 4. A kampány harmadik szakasza

2. 4. 1. A begyűjtési apparátus

A begyűjtési apparátusnak az első és második szakaszban megfigyelhető bővülése tovább folytatódik: már nemcsak a tanács begyűjtési csoportja, majd begyűjtési állandó bizottsága, majd a tanács egyéb hivatalnokai, majd a nem apparátusbeli tanácsstagok, majd egyéb társadalmi szervezetek aktivistái, majd a tanácselnök és tanács titkár személyesen, majd hetenként egyszer a járási tanács vb. tagjai, hanem február-március fordulójától már a járási tanács által szervezett „állandó brigádok” keresik fel hetenként egyszer a járás községeit, s dolgoznak együtt a helyi állandó brigádokkal, amiket azért továbbra is „a begyűjtés megjavítása érdekében (...) minden nap indítani kell”. Ezért az addigi alkalmi helyi brigádok helyett a „Vb. tagok úgy határoznak, hogy felállítja az állandó elszámoltató brigádokat a vb.” (közs. tan. vb. jk.; 1951. márc. 5.).

Már nemcsak ellenőrzik a „helytelenül alkudozásszerűen” tevékenykedő községi apparátust, hanem járási mozgó brigádok begyűjtési eredményeivel dokumentálják a községi tanácsok „opportunistusét”, tehetetlenségét. „A járás területén állandóan hat-hét tagú brigád működik, akik segítséget nyújtanak a helyi tanácsoknak. Az elmúlt hét folyamán Dunavecse községbe működött a brigád, ahol 107 q eredményt értek el. Kedden, szerdán Solt községben az eredmény 165 q. Csütörtökön és pénteken a brigád tagjai kétfele váltak, egyik csoport Újsolt községben 35 q vegyes terményt gyűjtött össze, a másik csoport Szalkszentmárton községben 70 q terményt gyűjtött össze” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 15.) A következő heti jegyzőkönyv szerint a „járási tanács brigádjai

hétfőn Dunavecse községben kezdte meg működését. (...) Kedden Dunatétlen községben (...) szerdán Ordas községben, ahol már a helyi tanács megállapítása szerint termény egyáltalán nem volt, 1 nap alatt 68 q terményt gyűjtöttek be.” S a hét második felében Dunapataj, Harta és Solt került sorra. A zsákmány ezúttal összesen 509 q volt (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 21.)

A járási tanács vb. begyűjtési csoportja hangot is ad a községi tanácsi apparátussal szembeni elégedetlenségének egy, március 14-én nekik és a járási pártbizottságnak címzett bizalmas tájékoztatóban:

„A kulákokkal kapcsolatos intézkedések: A jelentésekből megállapítható, hogy a kulákok helyszíni elszámoltatását a helyi Tanácsok teljesen beszüntették. A helyi Tanácsoknak nem volt elég tanító példa az, hogy a kulákoknál immár többszörösen lefolytatott elszámoltatások újra és újra eredményeket mutatnak fel, és élesen bizonyítja az ellenség fokozódó ellenállását. Opportunista, megalkuvó magatartásra lehet következtetni ebből az álláspontból. A járási Területen 159 kulákra összesen: 639.072 ft. bírságot vetettek ki. Ezen összegből ez ideig még csupán 88.753 ft-ot hajtottak be. Ez a két szám ismételtén azt bizonyítja, hogy az osztályharcot nem viszik jól és a begyűjtés sikeres előmozdítása érdekében a helyi Tanácsaink nem alkalmazzák helyesen a kezükbe adott fegyvereket. Itt pl. Dunaegyháza, Dunatétlen, Harta községek a kivetett bírságból egyetlen fillért sem hajtottak be. (...).

A dolgozó paraszttal kapcsolatos begyűjtési feladatok. (...) továbbra is fennállanak azok a hiányosságok, amelyeket már több ízben is említettünk. A helytelenül, alkudozásszerűen lebonyolított irodai elszámoltatások befejezendők (...).

Helytelen:

Hogy Harta község a kulákok közül nem kért internálási javaslatot, ugyanakkor dolgozó paraszttal ellen pedig bűnvádi eljárást 5 esetben is alkalmazott.

Hogy Ordas község nem foglalkozik kellőképpen a begyűjtéssel.

Hogy Szalkszentmárton községben a Tanácselnök már márc. 10-én leállította a begyűjtést.”

Egy akkoriban kuláknak nyilvánított parasztcsalád egyik tagjának visszaemlékezései a begyűjtési brigádok tevékenységére, illetve a helyi és járási brigádok közti különbségre alátámasztani látszanak a dokumentumokból kirajzolódó képet:

„Mentek a rekvirálók pincébe, padlásra, mindenhova. Volt az udvarunkon egy alacsonyabb melléképület, és a nyári konyhába azon át lehetett följutni egy csapóajtón keresztül. A háború végén mindig voltak itt oroszok beszállásolva, de rengeteg. Aztán meg azok se találtak meg. Ha menekülni kellett előlük, nagyanyával mindig oda fölmentünk, aztán, mikor elmentek, akkor szépen levonultunk. Mert hogy ezek jöttek-mentek, cserélődtek folyton. Viszont kigyűttek a tanácsi rekvirálók, és már mondja is az egyik: Ni, ott van egy ajtó! Egyből észrevették, ki is rámostak mindent. Volt ezekkel mindig egy-két cigány.

De nem volt érdemes egyezkedni velük. Mert jó, ittak-iddogáltak, akkor itt hagytak valamit. De jött a másik csoport, annak már megmondták, és már állt is a ház elé a kulákfogat. volt egy Rabocsai nevű a vecsei járási csoporttól, az volt a főnökük. Az fél nap alatt összeszedte, amit az itteniek nem tudtak behajtani. Nem lehetett ezekkel egyezkedni, se szép szóval, se máshogyan. Egyszer az apósomat mint kulákot kirendelték fogattal egy tanyabérlőhöz, és ott az asszony megverte a rekvirálókat, sőt, még a papát, a kulákot is. Le is csukták a szerencsétlent érte. ugye elég primitív emberek voltak, talán a négy osztályt se járták ki, és nem értették meg az idők szavát” (Nagy Gyuláné, interjú).

Az „idők szava” nemcsak a begyűjtési kampányt lebonyolító apparátus összetételében és tevékenységében, hanem a kampányfeladatok *szankcionálásában* is jelentős változások hozott. 1951 márciusa ebből a szempontból is fordulópontnak tekinthető e begyűjtési kampányon belül, míg 1951 tavasza a korábbi évek ilyen irányú gyakorlatához képest is merőben újat hozott.

2. 4. 2. A szankciók köre és a kiválasztás szempontjai

A begyűjtési kampány harmadik szakaszában már egyszerre van jelen a beszolgáltatási kötelezettség nem teljesítéséért alkalmazott szankciók teljes köre. Ezek fokozatai nagyjából a következőképp alakultak: elszámoltatás – a hátralék regisztrálása – bírság kiszabása – végrehajtás, transzferálás – feljelentés – börtönbüntetés, internálás.

Az „elmúlt hét folyamán a népi szervek bevonásával összeállított brigádok elszámoltatták a dolgozó parasztságot, és valamennyi gazda fel lett szólítva hátralékának teljesítésére” (közs. tan. vb. jk.; 1951. márc. 5.). De az előző hetek tapasztalataihoz hasonlóan sem a hátralékok, sem a „bírság összegei nem folynak be rendesen (...). Éppen ezért a vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy a kiszabott pénzbírságokat 48 órán belül végre kell hajtani, utána pedig a transferálást megkezdeni. (...) Vb. elnökök újból vizsgálják felül a kivetett bírságok összegét, hogy azok megfelelőek legyenek” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 1.). de a járási tanács vb. ugyanezen az ülésén még internálási javaslatételre is kötelezi a községi tanácsokat.

* * *

1951-re a beszolgáltatási terhek olyan teljesíthetetlen szintre emelkedtek, hogy a paraszti népesség döntő többsége a fokozódó nyomás ellenére sem volt képes „hazafias kötelezettségének” eleget tenni. Ez azt eredményezte, hogy az „osztályidegenek” után azok rokonai, majd ismerősei, majd a dolgozó parasztközből levő tagjai, majd pedig már az apparátus külső rétegei is a büntetendők és valamilyen mértékig büntetendők körébe kerültek. „Felhívom (...)”

a közs. tanács vb. elnökét – szól a járási tanács vb. utasítása – hogy a tanácstagok beadási kötelezettségét vizsgálják felül, és akinek hátraléka mutatkozik, azokat szükség esetén helyszínen számoltassák el, mert elsősorban is a tanácstagok kötelessége, hogy kötelezettségüket a nép államával szemben teljesítsék” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 8.).

E helyzetnek szinte természetes következménye a különféle szankciók mennyiségi megugrása. A jéghegy csúcsát jelzi, hogy 1948 és 1955 között csaknem kétszázezer embert ítéltek el „közellátási büntett miatt”. Ez időszak egyik fordulópontját 1951 jelenti:

3. táblázat

1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
23499	22502	26972	47296	39560	20000	3974	5968

(*Statisztikai Évkönyv 1949–1955; 357. o.; KSH 1957*)

Bármennyire is impresszívek az iménti országos adatok – mutatva, hogy „a nép eljátszotta a kormányzat bizalmát” (B. Brecht: A megoldás) –, de egyben azzal a tanulással is szolgálnak, hogy a népet nemcsak leváltani, de egészében lecsukni sem lehet. Tehát az apparátusnak valamilyen szempont szerint válogatni kell a sok „bűnös” között.

Először is: ugyanazon mulasztás az osztályidegenek és apparátus közti társadalmi tengelyen az utóbbiak felé haladva egyre később vált ki retorziót, s a retorzió mértéke is egyre kisebb.

„...a kulákok felé a bírságot azonnal vessék ki, valamint azokra a dolgozó parasztoakra, akik a terményt elfekettették. Tovább menve a kivetett kártérítéseket pedig amennyiben jogerőre emelkedett, és 8 napon belül nem fizetik be, úgy azt egy 24 órán belül hajtsák be – intézkedik a járási tanács, és a nyomaték kedvéért még hozzáteszi, hogy – semmiféle lazaság ezen a vonalon sem tűrhető” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 8.). Ebben a stádiumban tehát a bírságolás és annak behajtása még nem univerzális szankcionálási eszköz, de kilépett már az osztályidegenek köréből s elérte a hivatalos ideológia morálja szerint egyértelműen elmarasztalható dolgozó parasztok körét.

Másodszor: egy rétegen belül a hátralék mértéke szerint is eldőlhet, hogy eljárást indítanak-e a delikvens ellen (annak ellenére, hogy a jogilag büntetendő köre sokkal szélesebb).

Az alábbi idézet egyszerre reprezentálja a két szempontot: „A dolgozó parasztok terhére kivetett bírságokat be kell szintén hajtani, de a transzferálásnál (vagyis teljesítésképtelenség esetén történő végrehajtásnál – a szerző) elsődlegesen a notórius hátralékosokat kell eljárás alá vonni, hogy a többi dolgozó paraszt előtt példát mutasson” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 1.).

Harmadszor: míg e szabályok a kampány kezdetén a kulákokra is többé-kevésbé érvényesek voltak, addig a vége felé mondhatjuk: a büntetés szinte teljes

mértékben elszakad a „bűn”-től, s esetükben egészen más, tisztán politikai szempontok érvényesülnek. „A vb. elnökök – határozza el a járási tanács vb. – a hangoskodó és kihívóan viselkedő kulákokat, azok közül 2-3-at kell internálási javaslattal a járási vb.-nek betervezni. Kisebb községben egyet-kettőt” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 1.).

Mintha szabályos tervlebontás érvényesülne: meghatározott időn belül, meghatározott rétegből, meghatározott tulajdonságok alapján, meghatározott területi bontásban, meghatározott számú internáltat kell produkálni. Tíz nap van még hátra a begyűjtési kampány ütemterv szerinti vége előtt, s a községi apparátust tovább hajtják: „A vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy most már végérvényesen számolják fel azt a lazaságot, ami a begyűjtés téren mutatkozott, és fokozott erővel hassanak oda (...)” stb., amint ezt már megszokhattuk. De amint az felfokozott kampányok során előfordul, a folyamatosan megalkuvásáért, opportunizmusáért, alkudozásáért, lazaságáért vagy épen szájtátságáért ostorozott helyi apparátust ugyanezen a napon arra figyelmeztetik, hogy „a helyszíni elszámoltatások alkalmával előforduló panaszokat a leggondosabb kivizsgálás tárgyává tegyék, és a hangulatot a dolgozó parasztság felé felvilágosító munkával vigyék eredményre” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 8.). A helyi apparátus zavara érthető: mintha egyszerre sarkantyúznák meg őket és fognák vissza a gyeplőt; mintha a felsőbb szint most azt mondaná, hogy amit tőle kívánt, azt csak törvényes úton kívánta; pedig – amint láthattuk – még írásba is adta, hogy nem; s ő, aki mindig igyekezett eleget tenni felettesei kívánalmainak, most talán áldozata lesz egy liberálisabb kurzusnak, vagy csak éppen a felsőbbség egy önmentő gesztusának, mikor is túlkapásnak minősítik odaadó munkáját.

Ez a félelemmel teli bizonytalanság érződik még az egykori járási tanácselnök szavaiból is:

„Egyszer össze lettünk hívva, mi járási vezetők, és lehordtak bennünket, hogy nem lássuk, hogy a kulákok olyanok, hogy éjszaka viszik ide-oda a gabonát, és ezért nem találunk mi semmit. És ezért a megyei párttitkár-helyettes elrendelte az éjszakai elszámoltatást.

Nem volt mit tenni, nekünk is meg kellett csinálni. Megalakítottam két brigádot, a Csaplár volt az egyik vezetője és elmentek Dunapatajra. Én maga maradtam Solton.

Az itteni brigádban volt egy Rabocsai nevezetű volt rendőr százados, és ahogy megyünk, egyszer csak azt kiabálja: – Fegyvert a kéményre szegezze! – meg ilyenek. De sötétedett már, és tiszta marhaság volt, nem volt ott se fegyver, se semmi. Látjuk viszont, hogy az emberek bezárják a kapukat, legfeljebb a kulákoknál ágaskodnak és néznek ki a falon. De ajtót nem nyitnak sehol. Láttam, hogy nem megyünk semmire. Fogtam és lefújtam az egészet. Önhatalmúlag. Gyerünk be azonnal! Telefonáltam le Dunapatajra is a rendőrségen keresztül, mert másképp nem volt kapcsolatunk, hogy ott is sürgősen hagyják abba. Szerencsére még hozzá sem kezdtek. Abbahagyni! Bevonulni!

Másnap felhívom Németi elvtársat telefonon, és mondom neki, hogy a kiadott utasítást nem hajtottam végre. Kérdi tőlem, hogy milyen utasítást. Mondom neki.

– Ki volt az a marha, aki ilyen utasítást adott?!

Akkor meg voltam ijedve, hogy most félreértettem valamit, és csak mi csináltuk ezt? Hát most mi lesz?

– Jól tetted, helyesen jártál el, mert azok a marhák már megint... – csak nem tudtam, ki az. Éppen akkor volt Kiskőrösön is meg Kalocsán is valami túlkapás. De itt mi ilyeneket nem csináltunk. Nem azért, mert én tudtam előre, hogy ezt nem szabad. Ez megint egy olyan véletlen szituáció volt, amiben érezni kellett, hogy ebből csak baj lehet. Le is jött másnap a Németi elvtárs, és megkérdezte:

– Miért fogadta el a megyei vezetőkől az utasítást?

Hát hogy ne fogadtam volna el! Mindig azt hajtogatták, hogy forradalom van végeredményben, vér nélküli forradalom, és ez egy módszer kérdése” (Márfai Mihály; interjú).

2. 4. 3. Kampány a kampányban

A begyűjtési kampány ütemterv szerinti vége március 18., tehát „a begyűjtés határideje felé közeledünk, amikor is kiértékelik azt, hogy hogyan szerveztük meg, milyen odaadással és milyen lendülettel vitte a tanács a begyűjtési munkákat, és abban egyénileg is hogyan vette ki részét, hogy az eredményes legyen. Javasolja, hogy az osztályellenséggel a legnagyobb szigorral, míg a közép- és kisparaszsággal pedig megfelelő felvilágosító munkával kell (...)” – mint ahogy azt eddig is megszokhattuk (közs. tan. vb. jk.; 1951. márc. 12.). A községi tanács figyelmét ekkor azonban már két másik párhuzamosan folyó (a vetési és téeszésítési) kampány köti le. Úgyhogy a járási tanács vb., mely úgy érzi, hogy a begyűjtési kampány „ellanyulásával” annak terhe főleg az általa szervezett járási mozgó begyűjtési brigádokra hárul, megpróbálja egy minikampánnyal felrázni a községi apparátust: „A vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy a 2. félévi tervteljesítés utolsó beütemezett hetének ütemtervében minden nélkülözhető munkaerőt vonjanak be és brigádokat alkotva a helyszíni elszámoltatásokat a legnagyobb mértékig fokozzák. És vasárnap pedig 18-án minden községben begyűjtési napot tartsanak” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 15.).

Az utolsó hét és a begyűjtési nap végére a járási és helyi brigádok szabadrablás jellegű erőfeszítéseik ellenére is csak megközelíteni tudták a két héttel ezelőtti begyűjtési rekordjukat (lásd újra a 2. ábrát). Hogy ez a záró időszak valóban totális begyűjtési háború lehetett, az a rendelkezésünkre álló dokumentumokból közvetve utólag újabb bizonyítékot nyer: a járási tanács vb. ugyanis március 21-én, három nappal a begyűjtési kampány terv szerinti vége után „utasítja a községi vb. elnököket, hogy a további elszámoltatás úgy

történjen, hogy csak azokat számoltassák el, akik nem tettek eleget terménybeadás kötelezettségüknek, és akik spekulációs készlettel rendelkeznek” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 21.). Az utasításban megfogalmazott megszorítás arra utal, hogy a kampány záró időszakában minden fellelhető terményt, minden „felesleget” megpróbáltak megszerezni, s legfeljebb csak a büntető szankciók terén differenciáltak – ahogy azt korábban láthattuk – osztály-hovatartozás vagy az esetleges hátralék nagysága szerint.

2. 5. A kampány utóélete

„...bár 18-ával a begyűjtés határideje lejárt, de az eredmények nem kielégítőek – olvashatjuk a járási iratokban –, s így minden községben a brigádok átszervezésével mindaddig folytatni kell a begyűjtést, amíg arra külön utasítás nem megy, hogy be kell szüntetni” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 21.)

Ilyen utasítás pedig nem érkezik. Sőt, a járási tanács vb. hétről hétre noszogatja a községi apparátust a begyűjtési munka folytatására. Elvileg volna is min javítani, hiszen „községünk begyűjtési tervteljesítésének adatai a következők: kenyérgabonából 98,4%, takarmánygabonából 62,5%, kukoricából 50,3%, burgonyából 7%, szalastakarmányból 28,3% az eredmény a félévben” (közs. tan. ülés; 1951. ápr. 5.). Ezzel a teljesítéssel Dunapataj a járás tíz községe közül a beszámoló idején a hetedik helyen állt, s a kampány teljes időszaka során mindvégig a hatodik és nyolcadik közti helyek valamelyikét foglalta el. Úgy tűnik tehát, hogy a község apparátusa a járáson belül nem tartozott a legbuzgóbbak, legkeményebbek közé; s ugyanakkor a járás maga sem számított túl szigorú területnek a megyén belül.

Annak ellenére, hogy a kampány korábbi retorikája március 18. után is fellelhető – „vinnünk kell tovább az osztályharcot a dolgozó parasztságnak ellenségével, a kuláksággal szemben. A helyi brigádok pedig folytassák tovább a begyűjtést” (közs. tan. vb. jk.; 1951. márc. 19.) – lehetetlen nem észrevenni a változást.

Először is: a kampány elveszti totális begyűjtési háború jellegét, s immár újra csak a jogszerű hátralékok és bírságok behajtására szorítkozik.

A járási „vb. utasítja a vb. elnököket, hogy a hátralékosokat hívatassák be a tanácsházára, és ott személyesen hívják fel őket (...) a kötelezettség teljesítésére. (...) a bírságok behajtásához fogjanak hozzá, és egy 24 órán belül kötelezzék a kulákokat a bírság megfizetésére, egyben figyelmezteti a vb., hogy súlyos rendbírsággal sújtja azokat a község vb. elnökei és titkárait, akiknél továbbra is eredménytelenség mutatkozik” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 5.).

Másodszor: a járási brigádok levonulnak a terepről, s a begyűjtés a továbbiakban csak helyi erőkre támaszkodik.

Harmadszor: ez a kampány a községi apparátuson belül is megszűnik „súlyponti feladat” lenni, s az eddigieknél kevésbé „harci” jellegű szervezeti formát keresnek a kampány lecsengetésének időszakára.

A járási „vb. utasítja a községi vb. elnököket, hogy a végrehajtó-bizottsággal karöltve hozzanak egy olyan határozatot, mely szerint a községek körzeti felosztása élére állított tanácsstagok a felelősek, hogy a rájuk bízott körzetekben a hátralékos gazdálkodók miatt nem tettek eleget beadási kötelezettségüknek” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 11.).

Negyedszer: megszűntek az e kampányhoz kapcsolódó, területileg arányos, tisztán politikailag motivált internálási utasítások. S a községi tanácselnököket sem leváltással, hanem csak rendbírsággal fenyegetik feletteseik.

A községi apparátus érzi is, hogy már másra kell figyelnie, hogy a járási tanács e tárgykörben inkább csak – magát sem igazán komolyan véve – zsörtölődik, s nem ténylegesen fenyegetőzik: az elmúlt héten „a begyűjtési tevékenység jelentősen csökkent. és megállapítható, hogy egyes tanácsok végrehajtóbizottságai teljesen levettek a napirendről és egyáltalán nem törődnek a begyűjtés kérdésével, annak dacára, hogy erre számtalan esetben úgy szóbeli, mint írásbeli utasítást kaptak, hogy a begyűjtés nem szünetel, mindaddig leállítani nem lehet, míg mindenki 100%-ig nem teljesítette kötelezettségét” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 11.).

Hasonló, valamint a hátralékok és bírságok behajtását sürgető felszólítások közepette telt el április, hogy május elejére ez a begyűjtési kampány végleg kihunyjon. De április elején még sor került egy rituálisan fontos aktusra.

2. 6. A kampány kiértékelése

„Községünk begyűjtési tervteljesítésének adatai a következők: (...)” – hangzik el 1951. április 5-én (a már idézett beszámoló) a községi tanácsülésen. A begyűjtésben így, és így „állunk” típusú kitétel szemben az iménti megfogalmazás a kampány lezárását hivatott deklarálni. Nemkülönböztetve a tanulságok múlt időben történő megfogalmazása: „Nem láttuk be azt sem, hogy a munkás-paraszt szövetség szorosabbá tételének alaptétele az, hogy községünk minden dolgozója maradéktalanul és lelkesen tegyen eleget beadási kötelezettségének” (közs. tan. ülés jk.; 1951. ápr. 5.).

A többes szám első személy azért ne tévesszen meg senkit. Ezen a fórumon a községi tanácsi vezetők feladata a tanácsstagok és nem saját maguk ostromozása: „Még mindig vannak olyan tanácsstagok is, akik nem érzik a rájuk háruló felelősséget kellőképpen. Népszerűtlen feladatnak tekintették a begyűjtésnél való aktív részvételt. Úgy gondolták, hogy talán az ő közreműködésükre már nincs is szükség. Ezen tagtársak nem ismerték Pártunk politikájának helyességét. Akadtak olyan tagtársak is, akik lelkesen vállalták a begyűjtés munkájába való

részvételt” (uo.). Hogy miben is áll e téren a tanácsstagok feladata, arról érzékletesebben szól az aratást követő begyűjtési kampány egyik dokumentuma: „Az elmondottakból kiviláglik az, hogy a tanácsstagoknak mily nemes feladata van, nyitott szemmel járva éberem őrködni dolgozó népünk felett, figyelni az ellenség minden lépését. Azonnal leleplezni és megfelelő helyre juttatni. Nemes feladat, melynek teljesítésével biztosítani tudjuk terveink maradéktalan végrehajtását” (közs. tan. ülés jk.; 1951. aug. 12.).

A következő begyűjtési kampányban azért lesz lehetőség a javításra, hiszen már most „ismertette lettek a fontosabb szempontok, hogy a tanácsüléseken hozzászólásaikkal már most is segítséget nyújtsanak nekünk begyűjtési tervünk elkészítéséhez, és megszabják azokat a módszereket, melyeket begyűjtési tervünk végrehajtása során alkalmaznunk kell” (közs. tan. ülés jk.; 1951. ápr. 5.).

A hangsúly ekkor azonban már nem az általunk ismertetett, s még nem is a leendő begyűjtési kampányon, hanem az éppen folyó tavaszi mezőgazdasági munkák kampányán van. Az alábbi pár soros helyzetjelentésben fellelhető a kampányok nem egy – az eddigiekben megismert – jellemzője: „Az egyénileg dolgozó parasztok versenykihívása mellett a határ egyes területein is versenybe végzik a tavaszi munkát. Ezen túlmenően azonban feltétlen éberségre volt szükség, hogy munkánk ütemét az ellenség ne befolyásolhassa. A kulákok kötelezve lettek a vetésterv elkészítésére és a terv ütemes betartását állandóan ellenőriztük. Megszerveztük a jelentő szolgálatot a dűlőfelelősök és mezőőrök bevonásával. Az ellenőrző apparátusok jó munkáját a végrehajtóbizottság és a mezőgazdasági állandóbizottság helyszíni ellenőrzéssel segíti. Éberem figyelünk arra is, hogy aki hamis jelentéssel akarja félrevezetni a hatóságot, az ellen keményen fellépünk, és megindítjuk az eljárást az állami fegyelem szabotálójával szemben” (közs. tan. ülés jk.; 1951. ápr. 5.). vagyis, ha tovább csupasztjuk a már amúgy is tömör szöveget, akkor a következő scenáriót kapjuk: (a kampány központi elhatározása) – a dolgozó parasztok versenykihívása – kulákok kizárása a felajánkozás lehetőségéből, ehelyett kötelezése a kampányosított feladatra – a verseny ellenőrzése – a kampányt végrehajtó, ellenőrző apparátus túlcsondulása a szűken vett szakapparátuson – fenyegetés, szankcionálás.

Újra a begyűjtési kampány tanulságainak a levonására terelve a szót, meg kell jegyeznünk, hogy a községi tanácsi vezetés önkritikájának elvárt fóruma nem a községi tanácsülés, hanem a járási tanács vb.-nek történő beszámolás volt. Egy nekik írt jelentés ad az önkritikának teret: „Községünkben a vezetőség felé kell, hogy elsősorban kritikát gyakoroljunk, mert Dunapatajon is megvált és még részben megvan a hanyagság, vagy a nemakaromság egyesekben, kik a saját érdeküket a társadalmi érdek fölé akarják helyezni. Ilyen akarat véghezvitelének próbálása minden esetre a munkákat hátráztatják, melyet pártunk és a stabil aktívák és munkás kádereink éberem figyelnek és őrködni, mely hibákra rámutatnak és ezeknek kiküszöbölése rövid időn belül megtörténik.” Ennek érdekében egy kis apparátuson belüli, lojalitáserősítő kampányt szerveztek – adja hírül a jelentés folytatása: „A munka megszilárdítása és annak százszázalékos

végrehajtása érdekében megszerveztük a reggeli sajtót, mely elejében részbe most is vontatottan megy, de minden esetre naponta fokozottabban növekszik a sajtónk színvonala. Azonban meg kell említeni, hogy bizony egyrészőnk csak azért jön be, mert kötelezzük rá és fél a büntetéstől, azonban vannak jó aktívák is kik élnek a sajtóért és rajonganak a politikáért, ezeken minden esetre meg is látszik, mert e munkához való viszonyuk stabilab mint azoké kiket csak félvállról érdekel a politika. (...) Ezek után is rajta leszünk, hogy a Tanácsunk munkáját megjavítsuk, mert ahól a Tanács lazán dolgozik, ott az egész község laza marad” (közs. tan. vb. titkár jelentése a jár. tan. vb.-nak; 1951. ápr. 7.) – zárja önkritikáját az elmaradhatatlan fogadkozással, és egy (a felsőbbség világnézetét alázatosan imitáló) bölcsességgel a községi tanács titkár. Szinte nem is mondatok képezik a fogalmazás alapegységeit, hanem két-három szavas – utasításokban és dörgelemekben sokszor hallott – ideológiai panelek, melyek a fölfelé igazodás, az elvárt értékekkel való azonosulás hívószavaiként funkcionálnak.

„Lazán dolgozott” a tanács, „laza maradt” a község, csak az oda irányított járási brigádok állták meg a helyüket: „Községünkbe a begyűjtési kampányban voltak egyes kiemelkedett begyűjtők, kik népnevelő munkával a legjobb eredményeket érték el, így brigádonként Rabocsai brigádja ki a legjobban működött, és első helyen áll (...)” (közs. tan. vb. elnök „hírszolgálat” a jár. tan. vb.-nek; 1951. ápr. 10.). A végső elszámolásban tehát „népnevelő munká”-vá nemesül az olyan jellegű tevékenység, amit nemcsak az érintettek, de egy – korábban idézett – interjúban még a járási tanácselnök is „túlkapás”-nak minősített.

3. A békekölcsön-jegyzési kampányok

3. 1. Bevezetés

Az előző fejezetben bemutatott 1951 tavaszi „begyűjtési ütemterv” esetében a kampány során megvalósuló mozgósítás folyamatának kibontakozása, az egyes szakaszok egymásra épülése kötötte le figyelmünket. Szerencsénk is volt: még eléggé az „ötvenes évek” elején jártunk ahhoz, hogy a kampány kezdete magán viselje a kialakulatlanság jegyeit, ugyanakkor azonban már eléggé bennjártunk az „ötvenes években” ahhoz, hogy e kampány ne rekedjen meg szégyenlősen egy kezdetleges stációban, s a végére felvonultassa mindazt, ami e műfajban többé-kevésbé fellelhető. Igaz, hogy e belső fejlődésnek, kibontakozásnak kedvezett a begyűjtési kampány mintegy két hónapra tervezett, de végül még ezt is meghaladó időtartama.

A terv- és békekölcsön-jegyzés kampányok ebből a szempontból is más természetűek. Ezek tartama egy-két hét között ingadozik (lásd a 4. táblázatot), s így már eleve kisebb az egy kampányon belüli evolúció lehetséges tere. Évenkénti ismétlődése, szigorúan tervezett jellege, a mozgósítás során alkalmazott eszközök előre történő meghatározása azonban lehetővé teszi számunkra, hogy ezúttal a kampányról kampányra történő tanulási folyamatot követhessük nyomon: miként épülnek be az egyik békekölcsön-jegyzési kampány során szerzett tapasztalatok az azt követőbe, illetve milyen hatással van a központi preferenciák változása a soron következő kampány lezajlására.

**A terv- és békekölcsön-jegyzés alakulása
(1949–1955)**

	Terv- kölsön 1949	Békekölcsön					
		I. 1950	II. 1951	III. 1952	IV. 1953	V. 1954	VI. 1955
A jegyzés időtartama	szept. 29–okt. 12.	szept. 28–okt. 7.	szept. 27– ?	szept. 25–okt. 3.	szept. 30–okt. 7.	szept. 23–okt. 2.	szept. 27– ?
A jegyzett összeg (millió Ft)	754	1046	1220	1741	913	1103	1510
Jegyzett összeg a kibocsátás százalékában (%)	150,8	139,5	122,0	133,9	91,3	100,3	
Befizetett összeg a jegyzett összeg százalékában (%)	91,1	90,9	95,4	94,8	95,8		
Visszafizetés a befizetések százalékában (%)	101,5	37,5	25,8	7,0	2,5		

(Forrás: Jelentés az első ötéves tervidőszakról 1950–1954; 161. oldal; Magyarország történeti kronológiája, IV. kötet, 1051., 1057., 1061., 1065., 1069., 1072., 1076. oldalak.)

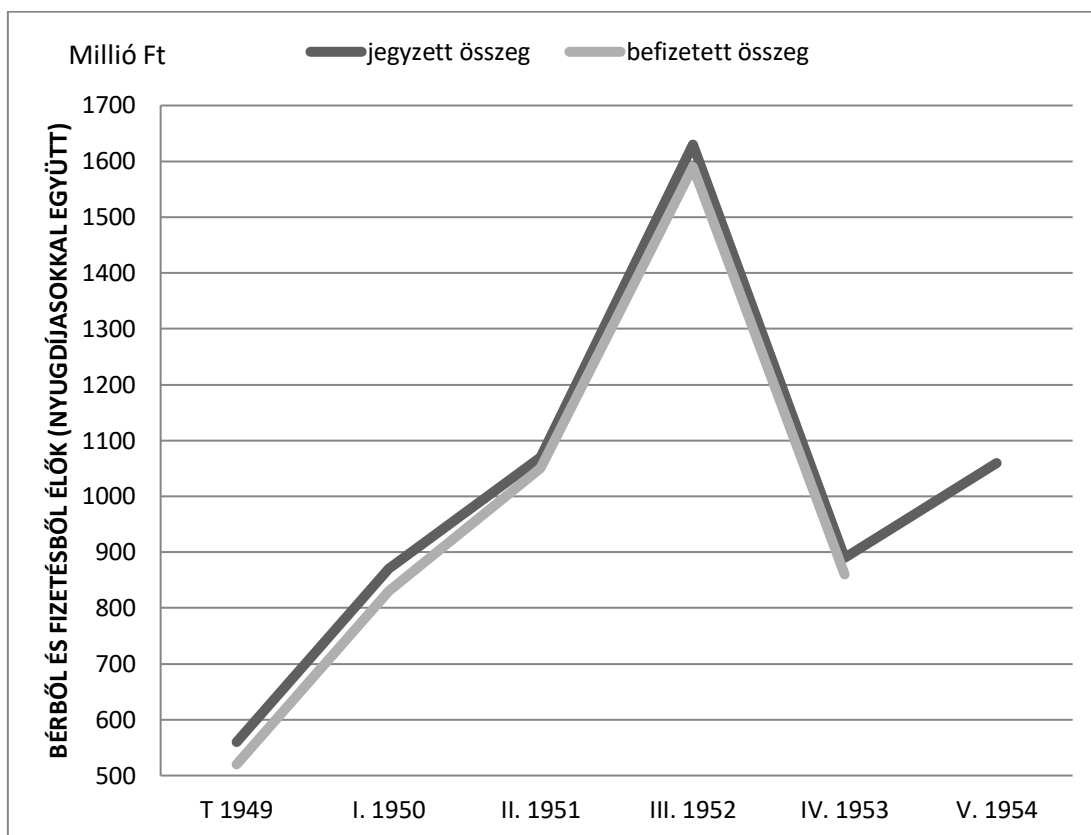
3. 2. Az országos adatok

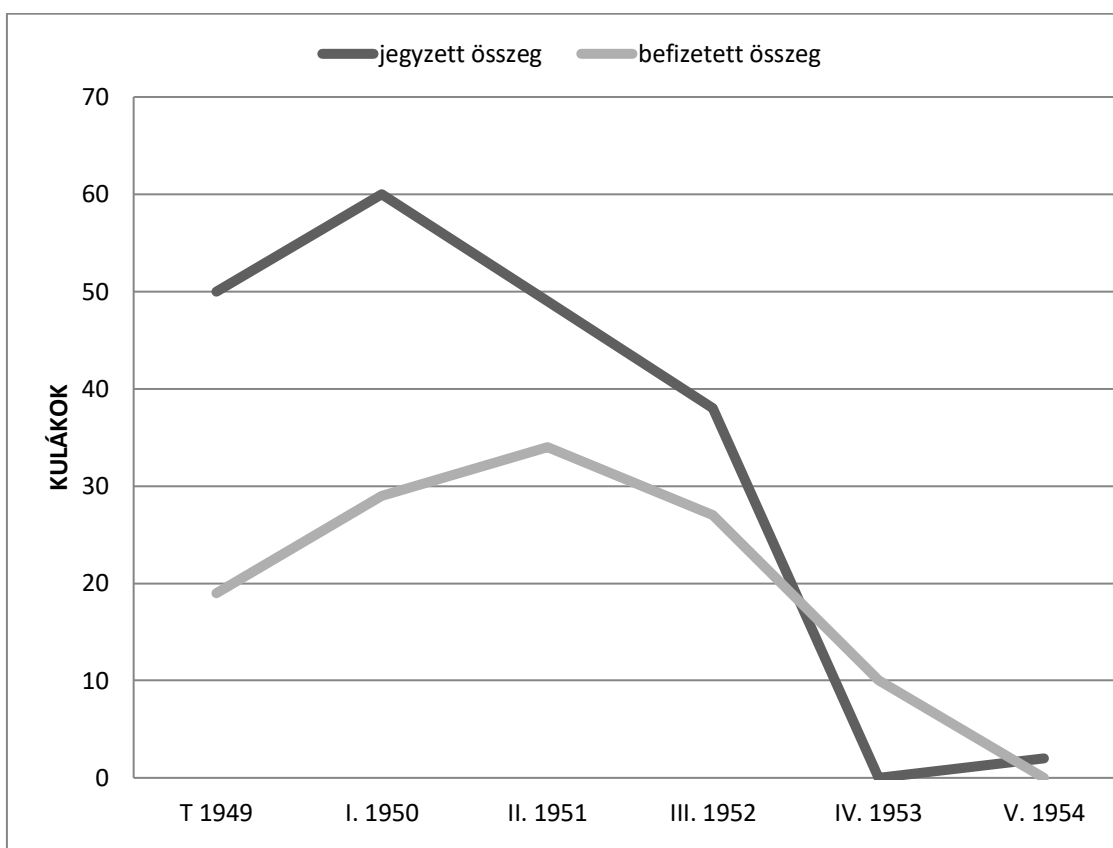
Vessünk egy pillantást a 4. ábrára, s olvassuk le róla, amit az egyéb információk nélkül is kifejez.

A bérből és fizetésből élők már a tervkölsön-jegyzés idején (1949) is számarányukhoz képest túljegyezték a parasztsághoz képest. Ez az aránytalanság a békekölcsön-jegyzések során csak fokozódott.

Úgy tűnik, mintha a bérből és fizetésből élők békekölcsön jegyzésének tényleges mértéke is sokkal inkább lenne központi elhatározás kérdése, míg a parasztság esetében nagyobb lehet a célkitűzés, a tervbe vett és a ténylegesen lejegyzett összeg közti különbség.

4. ábra: Tervkölcson- (T) és békekölcson- (I–V.) jegyzések (1949–54)

Míg a bérből és fizetésből élők esetében a jegyzések és tényleges befizetések különbség jelentéktelennek mondható, addig a parasztság esetében tapasztalható mértéke mindenképpen magyarázatra szorul.

Az 1953-as kormányprogram után bekövetkező nyomáscsökkenéssel ugyan jelentősen visszaesik a bérből és fizetésből élők jegyzése, de ennek koránt sincs olyan összeomlás jellege, mint amilyen a parasztság körében megfigyelhető.

Iménti megjegyzéseink lényegében mind egy problémára vezethetők vissza: a békekölcsön-jegyzési kampány – ellentétben a begyűjtésivel – nem egy jogilag is szankcionálható (ha mégoly lehetetlenül túlméretezett, de mégiscsak) „állampolgári kötelezettség” teljesítésére, vagy önkéntes túlteljesítésére történő mozgósítás, hanem a jövedelem lecsapolásának egy olyan eszköze, mely formalizált, legálisan alkalmazható szankciókkal nem megtámogatható.

Bizonyos rétegeknek a meghirdetett önkéntesség csapdává válik, mert esetünkben a békekölcsön-jegyzés elősegítésére nem vehető igénybe a legitim kényszerek jelentős köre.

A bérből és fizetésből élők olyan kötöttségek között élnek, melyek elegendők az önkéntesség formálissá tételére. Egyrészt állásukat veszélyeztetik a kampányfeladatokhoz való nem megfelelő hozzáállással, másrészt fizetésemelési, prémiumszerzési, előléptetési esélyeiket. A munkahelyi

összezárttság mindezen túl olyan teherként jeleníti meg számukra a békekölcsön-jegyzést, melynek fizetése elől senki sem térhet ki, s e teher is meglehetősen egységesen – rendszerint fizetés- és funkcióarányosan – sújtja a munkahelyi közösség tagjait. Ugyanakkor a lejegyzett összegek behajtása sem jelent különösebb gondot, mert – egy semleges adminisztratív eljárással – havonta levonható az alkalmazottak béréből.

A parasztság – vagyis mind termelőeszközeivel, mind munkaerejével (elvileg) saját belátása szerint rendelkező réteg – esetében már ellentmondásosabb a helyzet. Úgy a békekölcsön-jegyeztetés, mint annak befizetése érdekében sokkal kevésbé működtethetők másodlagos, nem közvetlenül e kampányhoz kapcsolódó, s ezért látensebb kényszermechanizmusok. Mindezen túl magán a parasztságon belüli s élesen elválík a dolgozó parasztsággal, illetve a kuláksággal szemben legitim módon alkalmazható eszközök arzenálja.

Ezek után a megyei, járási és községi szintek közt liftezve próbáljuk áttekinteni egy-egy probléma köré csoportosítva a békekölcsön-jegyzési kampányok jellemzőit és időbeni alakváltozásait.

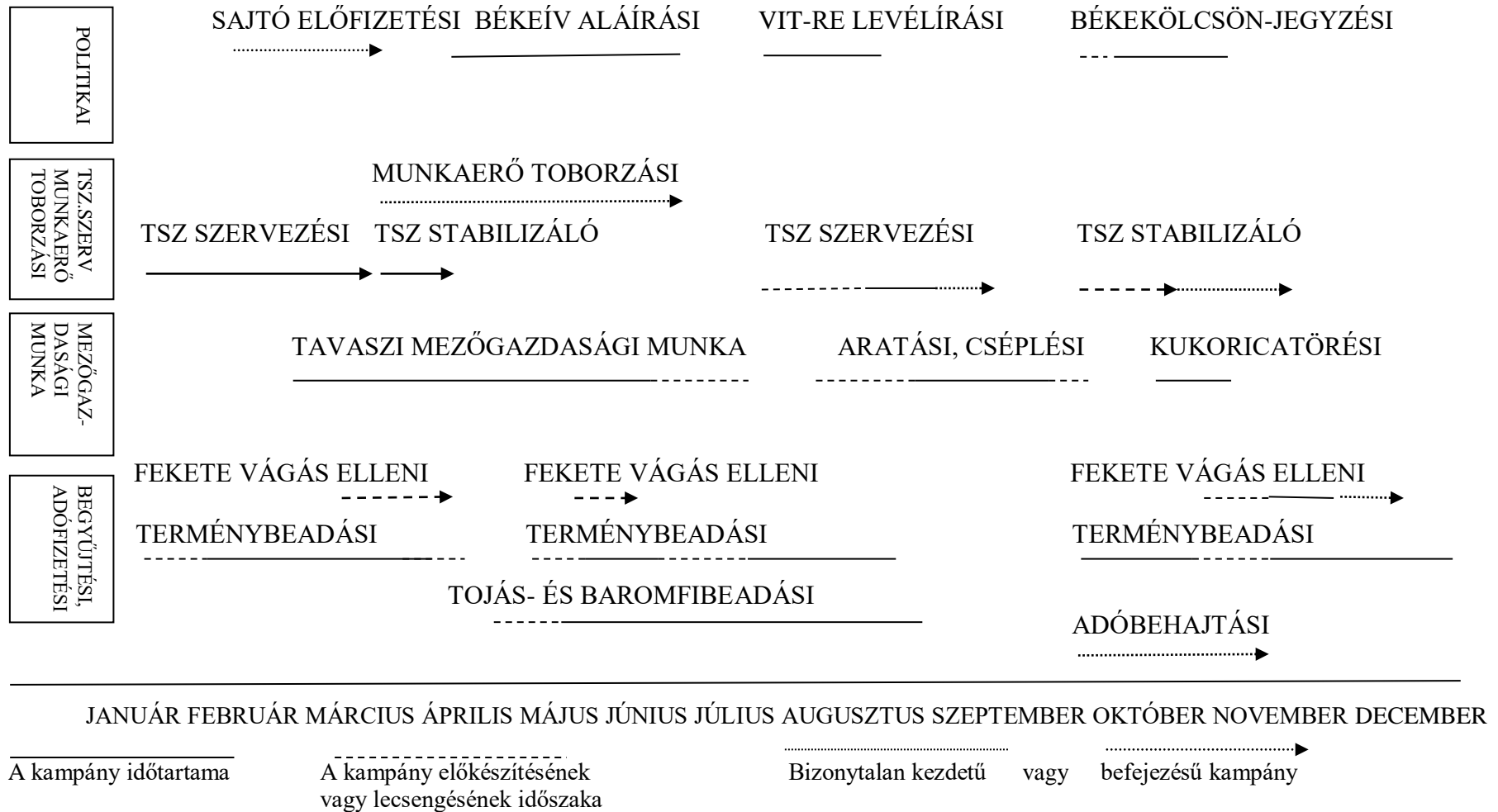
4. Kampányok sora

Az eddigiekben az 1951-es év két jelentős kampányával ismerkedtünk meg, melyek tárgyalása közben szó esett nem egy azokat kísérő vagy követő kampányról is – legyenek hasonló természetűek vagy akár egészen más típusúak. Érdekes tehát szemügyre venni, hogy milyen szabályszerűségek vagy éppen esetlegességek lelhetők fel e kampányok egymáshoz való viszonyában. Ezért a rendelkezésre álló források alapján megkíséreltem felrajzolni Dunapataj 1951-es – természetesen ilyen formában sohasem létezett – „*kampány-naptár*”-át. (A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az ábrázolt kampányokat a célba vett feladat jellege szerint négy csoportba különítettem el. *(Lásd az 5. ábrát.)*

4.1. Ami első pillantásra is szembetűnő, hogy szinte nincs az évnek olyan időszaka, amikor valamilyen kampány ne folya. Pedig feltehető, hogy számos, a tanácsi apparátuson belül kisebb kampánynak nincs nyoma a különböző vb. ülések jegyzőkönyveiben. Nem is beszélve az egyéb szervezeteken belüli, vagy éppen azok (pl. párt, rendőrség, bíróság stb.) által lanszírozott kampányokról, melyekről töredékesek az információink. (Ezekről egy későbbi fejezetben esik szó.)

4. 2. Ugyanakkor még a tisztán felismerhető kampányok időtartama is számos esetben meglehetősen bizonytalan. A község vagy járási tanács iratanyagaiban nem egyszer csak késve történik utalás egy már folyó kampányra. (Pl. mikor a járási tanács munkaerő-gazdálkodási csoportjának előadója „beszámolójában kihangsúlyozza, hogy járásunk néhány községében az elmúlt hetekben és hónapokban munkaerő toborzás folyt. (...) Jelenleg járásunkban a dunavecsei ÁMG részére toborzunk, sajnos most is eredménytelenül, ezt annak tudhatjuk be, hogy nem elég lelkiismeretesen végezték a népnevelők a propaganda unkát, nem mentek ki a nép közé és (...) a községi vb. elnökök sem tekintették szívügyüknek.” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 11.).

DUNAPATAJ „KAMPÁNY-NAPTÁRA” (1951)

De még gyakoribb, hogy a kampány lezárásának ideje marad homályban. Ez érthető is, mivel egy kampányt meghirdető versenyfelhívásnak vagy ilyenek tételére történő utasításnak inkább marad írásos nyoma, mint a rendszerint eredeti célkitűzéseket nem maradéktalanul teljesítő, és ezért néhányszor meghosszabbított, majd csendben kihunyó kampányok befejezésének.

4. 3. Mindezekon túl mégis inkább a különböző kampányoknak az éven belüli elrendeződése, az egymásutániségükben vagy éppen a párhuzamosságukban fellelhető rendszer érdemel különös figyelmet.

Ha tervezőként az ötvenes évek elején nekünk kellett volna feltölteni egy évet a falusi társadalmat mozgósító kampányokkal, elkerülhetetlen lett volna, hogy ne számoljunk bizonyos kötöttségekkel. Például a mezőgazdasági termelés természeti feltételeivel. Ez – úgy érezzük – meghatározza a *mezőgazdasági munkák* (vetés, aratás, cséplés stb.) *kampányainak* idejét.

Az apparátus önmozgása azonban néha még ilyen evidensnek tűnő kötöttségeket is feloldhat. Például: országosan meghatározzák az aratás kötelező befejezésének időpontját, s ebből már rögtön két probléma is adódhat. Egyrészt az aratás kezdetének leginkább megfelelő időpont évről évre (s csak az aratási ütemterv elkészítése után nyilvánvalóvá válóan) változhat, ill. egyazon évben az országon belül területenként is más és más lehet. Másrészt a megyei apparátus, hogy a megszabott időre saját területén biztosan befejezze az aratást, pár nappal előbbre hozza a kezdés időpontját. Hasonlóan jár el a járási, majd a községi apparátus is. Az eredmény megjósolható: „Dunapatajon és Szalkszentmártonon feljelentés történt egy bűnvádi eljárás indult kulák ellen – olvashatjuk a járásbírósi közvádló beszámolójában – azon a címen, hogy az aratást későn kezdték meg, és hogy a gabonából a szem kipereg. A büntető tárgyaláson kiderült a bizonyítási eljárás során (mezőrendőrök, dűlőbiztosok, aratók vallomása), hogy a későn megkezdett aratásként jelentős gabona nem hogy túl érett lett volna, hanem zöldes volt még, így mivel a kulák felhívást kapott az aratás azonnali megkezdésére, nekiállt aratni, és előfordult az is, hogy a gabona befüledt” (jár. tan. vb. jk.; 1951. okt. 25.) Ez azonban nem akadályozza meg a járásbírósi közvádlót abban, hogy beszámolójában pár bekezdéssel korábban a következőkről adjon számot: „Aratási késedelmek jó és erélyes megtorlása valamint az aratási munkálatok időben és lehetőség szerint szemveszteség nélküli elvégzése érdekében valamint az osztályellenségnek ezen a vonalon is történő tudatos kártevő munkájával a dolgozó tömegek előtt való leleplezése érdekében két solti és egy szalkszentmártoni és egy dunavecsei kulák ügyét tárgyaltuk le gyors eljárással, másfél, két sőt két és fél éves börtönbüntetés valamint mellékbüntetését valamint vagyonekőzást hozott bíróságunk.” (De térjünk vissza a kampányok menetrendjéhez, hiszen a kampányok során alkalmazott különféle szankciókról később még esik szó.)

Mindezek ellenére a mezőgazdasági munkákhoz kötődő kampányoknak azért többé-kevésbé fix az idejük. Ez részben behatárolja a *begyűjtési kampányok* célszerű időzítését is. Az szinte természetes, hogy közvetlenül az aratást

követően, sőt, már azzal párhuzamosan érdemes begyűjtési kampányt is szervezni. Az 1951-ben még csak propagandisztikus felhívásként alkalmazott – „A cséplőgéptől egyenesen a begyűjtőhelyre szállítsd a gabonád!” – jelszó a következő években már kötelező előírássá is változik. A kukoricatörés elhúzódóbb menete, a csépléshez hasonló központi erőfeszítést nem igénylő jellege azonban nem teszi lehetővé a két (kukoricatörési és begyűjtési) kampány ilyen közvetlen összekapcsolását.

Nem is beszélve egyéb mezőgazdasági termékek esetében jelentkező problémákról. Ugyanis vagy olyan termékekről van szó, melyeknél részben elhatározás kérdése, hogy mikor tekintjük a „termelési folyamatot” befejezettnek (hús), vagy olyan termékekről, melyek termelési ciklusa egy – s tárolhatósága is legfeljebb néhány – nap (tej, tojás).

5. táblázat

A községi tanács kimutatása a hizott sertésbeadás termelőkre történő beütemezéséről az 1952–53-as évre (1952. máj. 19.)

Hónapok	Beadásra kötelezett gazdák által beadandó sertések száma			
	összes gazda 406 fő	kulákok 62 fő	dolg. par. (8 kh) 110 fő	dolg. par. (8 kh) 234 fő
július	4	2	1	1
augusztus	7	1	1	5
szeptember	181	52	88	41
október	4	0	2	2
november	22	2	7	13
december	148	19	22	107
január	42	2	7	33
február	19	0	6	13
március	13	3	5	5
április	0	0	0	0
május	2	1	1	0
június	0	0	0	0
Összesen	442	82	140	220

A hizott sertés esetében még elmondható, hogy a begyűjtési kampány időzítése meglehetősen szabad, s egyszerre viszonylag nagy érték begyűjthető. Ennek tárolhatósága viszont már problematikusabb, mint például a gabonaneműeké vagy a boré. A tojás esetében – mely átlagosan az év háromnegyed részén át naponta termelődik – nem lehetséges rohamszerű nagy kampányokat szervezni, s egy-egy akcióval nagy értéket begyűjteni. Ennek két következménye is van: egyrészt a tojásbegyűjtési kampány rendkívül elhúzódó, s jóval kisebb hőfokon zajlik, mint az egyéb kampányok jelentős része. Másrészt

egy ilyen elhúzódó s kis „haszonnal” kecségető kampányt nem érdemes, s nem is lehetséges az apparátus ennél keményebb feladatokra specializált részével végeztetni. „Vonják be a községi tanácsok vb.-i – rendelkezik a járási tanács vb. – az úttörő csapat tagjait a tojásbegyűjtés biztosításának szolgálatába olyan formában, hogy 4-5 hátralékost adván egy-egy úttörőnek és azok versenyszerűleg meggyőznék a hátralékost a beadás teljesítésére. A legjobb eredményt elérő úttörő részére jutalmat állapítsanak meg” (jár. tan. vb. jk.; 1951. jún. 14.). Vagy: „26 népnevelő végezte munkáját a községben a baromfi és tojás beadás terén. Ennek a népnevelő munkának eredménye is van. Egyre több dolgozó paraszt nevét hallhatta a község lakossága a hangoshíradón a 100%-on felüli tojásbeadásért” (közs. tan. vb. jk.; 1951. jún. 25.). Vagy éppen, ha alkalom van rá, a helyi piacot ellenőrzik, mint azt egy 1952-es eset mutatja: „június 29-én (...) községünkben megjelent Horvát Józsefnek mondott Budapesti lakos és a piacon 180 filérért fel vásárolta a tojást, községünk p araszt asszonyai fel lázadva jelentették a községi tanácsnak mikor ugyan is a tanácstól kimenve a tojást elkoboztuk és az 180-filéres tojást 1.50 filérért vetetük meg Dunapataji dolgozó paraszt asszonyokkal és így tudták teljesíteni tojás be adásukat – írja a községi tanács vb. titkár a járási tanács vb.-nak felterjesztett „Közérdekű híranyagban”, majd összegezve az eset tanulságait – eközben rá mutattunk ara hogy még ma is vannak feketézők mert nem munkásoknak vite volna el községünkéből a tojást hanem a még mindég meg lapulo nagyságáknak Budapestre jó drágán” (1951. júl. 3.).

Láttuk tehát, hogy bizonyos kampányok időzítése függ a természeti feltételektől, a termelési periódus jellegétől, az előállított érték koncentráltóságától, tárolhatóságától. Ezek a kampányok adják a „kampány-naptár” gerincét, s határozták meg közvetve más kampányok helyét.

Az 1951. folyamán lebonyolított két *tévesz-szervezési kampány* például semmilyen körülmények között nem lóghat be a tavaszi, ill. őszi mezőgazdasági munkák idejébe, mert az ezek alatti bizonytalan földbirtoklás a következő termést veszélyeztetné. „A Párt javaslatára a Földművelésügyi Minisztérium az új termelőcsoportok alakítását március 10-től kezdődően nem engedélyezi. Most döntő feladatunk (...) az, hogy a tavaszi mezőgazdasági munkákban termelőcsoportjaink járási és községi viszonylatban példát mutassanak az egyéni dolgozó parasztoknak” – tájékoztatják a községi tanácsok vezetőit (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 15.).

A tavaszi mezőgazdasági munka kampányt kiegészítik egy a *termelőszövetkezeteket stabilizáló-konzolidáló akcióval*: a járási „vb. utasítja a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy ki-ki a saját községében a meglévő tszcs.-k patronálásáról gondoskodjon a vb.-tagok és a legjobb tanácstagok közül, és a legközelebbi ülésen napirendi pontként foglalkozzanak a tszcs.-k problémáival. (...) A vb. egyben elhatározza, hogy a 3 legerősebb tszcs. patronálását a járás területén magára vállalja” (jár. tan. vb. jk.; 1951. márc. 15.). A nyár végéi tsz-szervezési kampányt némileg megkésve ugyan, de szintén követi egy

konzolidáló akció: „Utasítja a (járás) vb. a mezőgazdasági osztály vezetőjét, hogy az osztály dolgozóiból minden tszcs-hez jelöljön ki egy instruktort, melyek minden 2 napban keressék fel a tszcs-ét a fennálló hiányosságok megoldása céljából” (jár. tan. vb. jk.; 1951. nov. 1.).

Ugyanakkor – újra a téesz-szervezési kampányokról szólva – valószínűleg nem véletlen az átfedés a begyűjtési kampányokkal, mert azok indirekt módon bizonyos rétegeket – mintegy menekülésképpen – a termelőszövetkezetekbe történő belépésre ösztönözhetnek.

A hízott sertésbegyűjtési kampányokat meg olykor egy-egy fekete vágás elleni kampány kíséri. A terménybeadási kampány kísérőjeként november elején a járás még csak arra utasítja „a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy a társadalmi ellenőrzést a fekete vágások vagy jogtalan termény adás-vétel megszüntetése érdekében szélesítsék ki” (jár. tan. vb. jk.; 1951. nov. 8.), de a hó végére már szép kis kampány kerekedik ki az akcióból: a járás utasítja „a községi tanácsok vb. elnökeit, hogy a fekete vágások leleplezése érdekében szervezzenek népi ellenőrzést, tudatosítsák a község lakosságával, hogy a fekete vágást leleplezők minden alkalommal az elkobzott húsmennyiség 5%-át jutalomként megkapják. A leleplezett fekete vágásokat hangos híradó, hírközlő eszközök útján pellengérezzék ki, de a legszélesebb körben tudatosítsák a fekete vágásokkal szemben hozott bírósági ítéleteket is” (jár. tan. vb. jk.; 1951. nov. 28.)

Az ezek után is üresen maradó időszakokat *politikai (lojalitáserősítő demonstráló) kampányokkal* lehet kitölteni. Ezek közül a legjelentősebb, évenként ismétlődő, jellegében a tisztán politikai és adószedő kampányok közt elhelyezkedő kampány a *békekölcsön-jegyzési kampány*.

És akkor még található jó néhány, nem éves vagy féléves szinten betervezett, hanem ad hoc rendelkezésre indított kampány. Villantsunk fel néhányat az 1951-es év ilyen jellegű – jelentőségüket tekintve meglehetősen széles skálán mozgó – kampányai közül.

Szabad Nép előfizetési kampány. „vb. elnök előadja, hogy Dunapataj községben aránytalanul kevés sajtótermékre fizettek elő. A rendelkezésre álló adatokból megállapítást nyert, hogy községünkben 172 szabadnép előfizető van nyilvántartva. A község lakosságához viszonyítva ez a szám nem kielégítő, és javasolja, hogy a jelenlévő végrehajtó bizottsági tagoknak, hogy szervezze meg a sajtókampányt és szervezett felvilágosító munkával minél több előfizetőt szerezzenek. Ez annál is inkább fontos, mivel a község lakossága sok mindenről nincsen kellőképpen tályékozódva s ennek következtében úgy kül, mind belpolitikai helyzetünk é s gazdaságunk, valamint kulturális életünkről tájékozatlanságot mutatnak. Mi eredményes munkánk csak akkor remélhető, ha a község lakossága öntudatos és ismeri a követendő feladatokat” (közs. tan. vb. jk.; 1951. jan. 29.). Ez azon ritka esetek egyike, mikor maguk a résztvevők is kampányról beszélnek, még ha részben tévesen is. Egy sajtókampány során ugyanis a sajtót mozgósítják valamilyen cél érdekében, míg a szóban forgó

esetben a potenciális olvasókat próbálják mozgósítani egy lap előfizetése érdekében.

Békeív-aláírási kampány: „Ammikor a dolgozók százmilliói létrehozták a békevilág tanácsát ugyanakkor felszólítja a békére vágyó emberiséget, hogy aláírásukkal kényszerítsék a nagy hatalmakat a békeegyezmény megkötésére. Az aláírásgyűjtés lesz a béketábor hatalmas seregszemléje. Mindenki híve lehet a békemozgalomnak – kivéve az osztályellenséget, a kulákságot és a klerikális reakciót. Nem elég az egyszerű aláírás, hanem az aláírás minőségét is meg kell javítani. Az aláírások folyamán le kell leplezni a béke ellenségeit s rá kell mutatni a kulákság és klerikális reakció mesterkedéseire. Arra is rá kell világítani, hogy a dolgozó nép békeakarata minden napi munkán keresztül az állammal szembeni kötelezettséggel bizonyosodik be” (közs. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 2.)

Pár nap múlva már a kampány szervezeti lebonyolításának módjáról is intézkedik a járási tanács, mikor „utasítja a községi vb. elnököket, hogy az aláírás-gyűjtéssel kapcsolatos adminisztratív teendők ellátására jelöljenek ki községenként 1-1 megbízható adminisztrátort, akinek teendője a 2702-1/1951. megyei tanács vb. rendeletben le van írva. (...) A vb. utasítja a (községi) vb. titkárokat, hogy április 10-től kezdve 2 naponként mindennap délelőtt 9 óráig távbeszélőn a járási tanács vb.-hoz 3-as telefonszámon (jelentse) az aláírásoknak a számát” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 5.)

„...aláírásunkal is követeljük, hogy az öt nagy-hatalom kössön békeegyezményt. Mi uttörök is aláírtuk a békeívet, mert mi is béket akarunk!” – írja április 12-én egy ötödik osztályos tanuló iskolai dolgozatában, míg társa már saját szüleit agitálja: „Ha nem lesz béke akkor se termelni, se az országot építeni nem lehet. Ezért édesanyam írd alá a békeívet (...)” Szinte észre sem venni, hogy mikor olvasunk iskolai dolgozatot vagy tanácsi dokumentumot: „A béke mindenkinek érdeke és ezért mindenkinek harcolni kell. Aláírás gyűjtéssel megszilárdítjuk a nemzeti egységet és megerősítjük a munkás-paraszti szövetséget. Ugyanakkor leplezzük agitációkba a béke belső ellenségeit fokozzuk a gyűlöletet irántuk” (közs. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 16.)

Azonban a községi párttitkár még április vége felé is kénytelen volt „erősen foglalkozni a békeívek aláírásával”, mert akadtak olyan „elvtársak, akik még eddig nem írták alá a békeívet, ezeket fel kell világosítani, mert bizonyára a kulákság hálójába kerültek. Ezeket erről a téves útról ki kell vezetni (...)”. (Az MDP községi szervezetének taggyűlése; jk.; 1951. ápr. 27.)

A kampány lezárása után készült bizalmas jelentés szerint „a békeív aláírók száma 3770. Az aláírások alkalmával a hangulat jó volt. Kirívó esetek nem fordultak elő csak egynéhány idősebb férfi vagy nő vonakodott az ívek aláírásától azonban ezeket is újabb jó népművelőmunkával meggyőztük a béke ügy fontosságáról és aláírták az ívet” (közs. tan. vb. elnök jelentése a jár. tan. vb. részére; 1951. máj. 11.).

A berlini Világ Ifjúsági Találkozóval kapcsolatos kampány:

A VIT tiszteletére indított staféta „Romániából érkezik hazánk területére. A staféta járásunk területén is keresztül halad (...) júl. 26-án” – olvashatjuk a járási tanács vb. titkár leiratában. Az ezzel – vagyis a kampány előkészítésével és lebonyolításával – kapcsolatos teendőket ekként összegzi: „A stafétával kapcsolatos szervező munkát a járási Disz. bizottság irányításával a helyi Disz. szervezetek végzik. (...) Oda kell hatnunk, hogy amely községeken a staféta útja keresztül vezet, a staféta ünnepélyes fogadtatásban részesüljön. Ennek érdekében a legszélesebb tudatosító munkát kell végezni tömeggyűléseken és a rendelkezésre álló hírközlő eszközök segítségével. (...) Meg kell szervezni azt, hogy ez ne csak a fiatalok ünnepe legyen, hanem egész dolgozó népünk érezze a világifjúsági találkozó jelentőségét és minél több tanácstag, tanácsapparátus dolgozója valamint dolgozó paraszt levelet írjon a VIT-re a Magyar dolgozók Béke harcáról és ezeket a leveleket a községeken keresztül haladó stafétának adják át, amely azt továbbviszi a berlini világifjúsági találkozóra” (1951. júl. 14.).

Munkaerő-toborzási kampány:

„Járáskunk néhány községben az elmúlt hetekben és hónapokban munkaerő toborzás folyt. (...) sajnos most is eredménytelenül, ezt annak tudhatjuk be, hogy nem elég lelkiismeretesen végezték a népnevelők a propaganda munkát, nem mentek ki a nép közé és (...) a községi vb. elnökök sem tekintik szívügyüknek” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 11.). Ezen a ponton elkaphatjuk egy kampánytípus standardizálásának pillanatát, mert a jegyzőkönyv kicsit később így folytatódik: „A vb. utasítja a munkaerőgazdálkodási csoport vezetőjét, hogy dolgozzon ki egy részletes munkatervet ezentúl minden esetben a munkaerő-toborzással kapcsolatosan pediglen versenypontokat fektessen le, és ezt terjessze minden esetben a vb. elé.” A járási tanács vb. azonban addig is utasítja az „oktatási osztály főelőadóját, hogy gondoskodjon az iskolák igazgatóin keresztül, hogy a munkaerő toborzás kérdéseit az iskolák tanóra előtt ismertessék, szembeállítva a népi demokráciák és Szovjetunió példáját a nyugati imperialista országok munkanélküliségével és írassanak e kérdésről dolgozatokat. (...) a népművelés vonalán is állandóan e kérdést tartsa napirendi pontként.” Egy ilyen jellegű utasítássorozatból elég nyilvánvaló, hogy a kampányok hierarchiájában a munkaerőtoborzási kampány eléggé alul foglal helyet, s nemcsak „a községi vb. elnökök nem tekintik szívügyüknek”, hanem a járásiak sem igazán.

Kampány-naptárunkban nem szerepelnek olyan események, amelyek valószínűleg ugyan joggal tekinthetők kampánynak, de nem eléggé dokumentáltak ahhoz, hogy bizton felvezethessük őket (pl. éberségi kampány). Ugyancsak hiányoznak azok az események is, melyek megítélésében magunk sem lehetünk biztosak (pl. hittanra történő beiratkozást szabotáló akciók). S végül „balszerencsénkre” akad számos olyan kampánytípus, mely az 1951-es év folyamán – legalábbis dokumentumainkban – nem, hanem csak más években fordul elő (pl. úrnapi ünnepromboló-figyelemelterelő kampány 1952-ben).

4. 4. Megérteném az olvasó szkepszisét, ha nekem szögezné a kérdést: nem tágitom-e parttalanná s teszem használhatatlanná a „kampány” kategóriáját azzal, hogy oly tömérdek jelenségre alkalmazom, s kampánynak tekintek olyan eseménysorokat is, melyeket maguk a résztvevők nem így neveztek. S ha azt állítanám, hogy a résztvevők által használt elnevezés kérdése érdektelen, azzal nemigen térhetnék ki a probléma megválaszolása elől, hiszen a tanulmányunkban alkalmazott műfaj lényege éppen az, hogy a korszak egy kategóriáját kiragadva, az elemzés centrumába emelve, komolyan véve a látszólag komolyan vehetlent, próbáljunk valamit felmutatni az adott társadalmi tér viszonyaiból.

A bizonytalanság azonban nemcsak abból adódik, hogy a korszak szereplői (esetünkben elsősorban az alsó szintű tanácsi apparátus) különböző elnevezésekkel illetnek szerintünk strukturálisan azonos jellegűnek tekinthető történéseket, eseménysorokat, s csak ritkán nevezik kampánynak azokat. Nem, a bizonytalanságot más okozza.

Nevezetesen magának a kampány születésének és kimúlásának mechanizmusa. Egyfelől – az ötvenes évek elején – egyre több és több feladat „kampányosodik” és a társadalmi tevékenységeknek egyre szélesebb körét irányítják vagy ellenőrzik kampányokon keresztül; másfelől pedig a kampányok jelentős része „ellaposodik”.

A különböző versenyfelhívások a kampányok beindításának csalhatatlan jelei. Találkozhatunk is tucatjával velük, s hadd ne idézzünk most belőlük, mikor az elkövetkezőkben lesz még módunk részletesebben is ismertetni azokat. De azt már ezen a ponton is leszögezhetjük, hogy a kampányok nagyobb hányada kezdődik – az eddig tárgyalt korban és társadalmi térben – versenyfelhívással, mint amekkora hányaduknak pontosan meghatározható, hasonlóan ritualizált lezárása van. Ugyanis míg a nyílt versenyfelhívással kampányosítható feladatoknál a versenyre történő felső utasítás már szinte reflexszerűen bekövetkezik, addig a kampányok lezárásának módja már ezernyi tényező függvénye. A kampányok számának gyarapodásával természetesen egyre nagyobb hányaduk „elfelejtődik”. S megint más kérdés, hogy az apparátus felsőbb szintjei mikor hagyják ezt hallgatólagosan jóvá, vagy ellenkezőleg próbálják egy utasítással, fenyegetéssel, dorgálással vagy csak zsörtölődéssel újra életre kelteni.

Például a vetési kampány lanyhulásáról, a normál hétköznapi menet felé történő elmozdulásáról tanúskodik az alábbi járási figyelmeztetés is: „Verseny jelentősége a községeknél nincs eléggé kidomborítva. A versenytáblák nincsenek mindenütt meg s nincsenek vezetve. A jól dolgozók nincsenek feltüntetve, de nem hirdeti ki a szabotálókat sem” (jár. tan. vb. jk.; 1951. ápr. 19.). Az aratást kísérő begyűjtési kampány során meg ez olvasható: „A nem törődömség a begyűjtési eredményeken is erősen érezhető. (...) a vb. elnök és titkár a végrehajtóbizottsági tagoknak megoldásra feladatokat nem ad de nem vonják be a tanács tagságát sem a feladatok megoldásába így természetesen magukra vannak hagyatva elszakadtak a tömegektől így munkájukat tervszerűtlenül

kapkodva végzik” – szül a helyzetértékelés, majd a tömör összegzés: „A verseny mozgalom csak papíron van meg” (jár. tan. vb. jk.; 1951. júl. 19.). Nem kevesebbel vádolják tehát a községi apparátust, minthogy elfektetett egy kampányt.

A kampányok tehát a túlfeszítés és ellaposodás közti erőterben mozognak. Ez egyszerre készítet arra, hogy túl- és alulbecsüljük a kampányok szerepét. Írásunk második részében teszünk hát egy kísérletet arra, hogy operacionalizálható kritériumok alapján definiáljuk: milyen jelenségeket is tekintünk kampánynak; majd e kritériumok mentén különböző típusokba rendezzük azokat.

5. Összefoglalás

A kampányok sajátos – eleddig szinte nem is vizsgált – helyet foglalnak el a szovjet típusú társadalmak történetében. Egy olyan irányítási technikát jelentenek, melynek intenzitása, kiterjedési köre, használatának gyakorisága, az általa érintettek köre és az általa teljesítendő feladatok természete egyaránt állandó változtatásokon ment át.

De mi is tulajdonképpen – nálunk Kelet-Európában – a kampány? (Az alábbiakban jelenlegi kutatási témámnak megfelelően mindig a szovjet típusú társadalmak klasszikus sztálinista időszakára gondolok, s azon belül is elsősorban a falusi térben zajló társadalmi folyamatokra.)

Leginkább úgy lehetne definiálni, mint a hatalmi központ részéről egy olyan akciót vagy akciósorozatot, melynek során a bürokráciát, mint egy felülről irányított mozgalmat próbálják irányítani.

De miért és mikor van arra szükség, hogy egy adott helyzetben valamilyen cél elérése érdekében a kampányok eszközével éljenek?

Mikor az adott társadalmi, hatalmi közegben semmilyen társadalmi csoportnak, intézménynek nem fűződik közvetlen érdeke a hatalmi központ által kitűzött célok teljesítéséhez. Tehát a szóban forgó célt teljesíteni kívánó kampány idejére felfüggesztődik a hatalmi, közigazgatási hierarchia rutinszerű, jogszerű működése. Az apparátus ilyenkor túllép saját intézményi, jogi, „morális” korlátain. Az adott közeghez képest (legyen az megye, falu, gyár vagy a társadalom bármilyen szegmense) külső erőszak egy speciális formája is a kampány.

De ez az erőszak nem egyszerű jogsértés, nem a bürokrácia valamelyik szintjének vagy hivatalnokának esetleges, egyedi baklövése vagy bűne. Nem, ez központilag indítványozott, az apparátus egészére vonatkozó, meghatározott mértékű és irányú, kötelező jogsértés.

Esetünkben többnyire nem elsősorban politikai, társadalmi intézmények, hanem az állampolgárok ilyen vagy olyan köre bizonyos jogainak a felfüggesztése. Ehhez azonban rendszerint az önkéntesség látszatát kívánják kölcsönözni: megpróbálják „felajánlások” formájában kieszközölni a legálisan nem követelhető tervfeladatok teljesítését.

Milyen főbb típusait különböztetjük meg a falusi tér ötvenes években lezajló kampányainak?

Az első nagyobb csoportot a „lojalitásdemonstráló” kampányok jelentik. Ezek közé sorolhatók az 1948-at követő választási kampányok, békeív aláírásgyűjtési kampányok, Szabad Nép-előfizetési kampányok stb. A rendszer a kampányokban próbálja megteremteni és felmutatni legitimitását.

A második csoportba a „politikai atmoszférateremtő, kondicionáló” kampányok tartoznak. Ezek rendszerint a tömegtájékoztatási eszközökön keresztül közvetített ideológiai kampányok (különböző célú sajtókampányok); de e körbe sorolhatók maguk a politikai kirakatperek is.

A harmadik csoportba az „elvonó” kampányok sorolhatók. Olyanok, mint a begyűjtési kampányok, adófizetési kampányok, békekölcsön-jegyzési kampányok, a munkaverseny kampányok stb.

A negyedik csoportba az ún. „regulatív” kampányok tartoznak. Ezek rendszerint a központi tervutasításos rendszer keretein belüli termelési folyamatokat részlegesen szabályozó kampányok. Vetési, aratási, cséplési kampányok, ha a téeszésítés előtti falura gondolunk; de ezernyi más formájával találkozhatunk az iparirányításban mind a mai napig (mint például az importkorlátozási kampányok, beruházási kampányok stb.).

Az ötödik csoportba a „struktúraátalakító” kampányok tartoznak. Ezek irányulhatnak politikai intézmények átalakítására: pl. politikai pártokon belüli tisztogatási kampányok vagy épp fordítva, tagtoborzási kampányok. De lehetnek politikai és gazdasági intézményeket érintő egyesülési kampányok (pl. az ipari vállalatokat érintő egyesítési kampány a hatvanas évek első felében, vagy a hetvenes évek közepi téesz-összevonási kampány); de éppúgy lehetnek szétválási kampányok is. A struktúra-átalakító kampányok körébe tartoznak ugyanakkor a téesz-szervezési kampányok is.

A kelet-európai kampányok ugyanakkor nemcsak céljaik, hanem számos egyéb szempont szerint is osztályozhatók.

Például a „mozgósítók” jellege szerint. Egy hierarchikus sorba rendezve van kampány, ami pusztán egy intézményen belül zajlik, s így a mozgósítás is az adott intézmény apparátusára szorítkozik (például egy éberségi kampány vagy tisztogatási kampány esetében). Ilyenkor a célcsoport (target group) is magán a kampányt végrehajtó apparátuson belül helyezkedik el. A begyűjtési kampány esetében azonban már több intézmény (tanács, párt, rendőrség, bíróság) vesz részt, s a célcsoport alapvetően az apparátuson kívüli „civil” lakosság. A békekölcsön-jegyzési kampányba pedig már a népnevelők és az apparátuson kívüli lakosságnak is egy része alkalmilag a végrehajtók, mozgósítók közé kerül.

S értelemszerűen a „célcsoport”, a „mozgósítottak” jellege szerint is különbségek tehetők egyes kampányfajták között. Ezek közül a legalapvetőbb, hogy egy szervezet vagy pedig egyének jelentik a mozgósítandók körét. Az előbbiről van szó pl. a különféle összevonási kampányok vagy a gazdaságirányítást érintő számos kampány esetében. Míg az általunk eddig említett legtöbb kampány az utóbbi típusú, a végső célját tekintve egyéneket mozgósító kampányok körébe tartozik.

De különbségek tehetők az idő dimenziójában is. Például a kampány tartamát illetően: mennyiben van előre meghatározott tartamú kampányról szó (pl. egy begyűjtési kampány), s mennyiben egy, az előzetes elképzelések szerint

nem meghatározott – hanem az adott kampány aktuális lefolyásától vagy más egyéb szempontoktól függő – időpontban lezáruló akcióról szó (pl. tévesztési kampány). De szintúgy beszélhetünk rövid (pl. tojásbegyűjtési) kampányról. S éppúgy megkülönböztethetők határozottan lezáruló (pl. választási) vagy prolongálható (pl. bizonyos begyűjtési) kampányok.

Az idősíkon belül legalább ilyen érdekes a periodikuság léte vagy hiánya a kampányok különböző fajtáinak esetében. Vannak rendszertelen vagy alkalmi kampányok, mint amilyen például a békeív-aláírási kampány. Találkozhatunk ugyanakkor rendszeres, de nem meghatározott időben visszatérő kampányokkal, mint például az éberségi vagy munkaerő-toborzási kampányok. S természetesen jelen vannak a rendszeresen, még hozzá meghatározott időben visszatérő kampányok. Ezek követhetnek politikai ciklusokat, mint például a választási kampányok, vagy természetin alapuló termelési ciklusokat, mint a különböző mezőgazdasági munkákat szervező, ill. az ezekhez szorosabban vagy lazábban kapcsolódó begyűjtési kampányok. Nem természeti, hanem gazdasági ciklusokat követnek, s ezért olykor nem olyan kézenfekvő a periodikus jellegük a gazdaságirányítás regulatív vagy korrekciós kampányainak.

Az eredményüket tekintve különböző kampányok egyben egyének vagy szervezetek más és más alanyi jogainak az időleges felfüggesztését is jelentik. (Hozzá kell tennünk, hogy itt már eleve csak kisebb, de rendszerint inkább nagyobb megszorításokkal gyakorolható jogokról van szó.)

A „lojalitásdemonstráló” kampányok a lelkiismereti és véleménynyilvánítási szabadságot függesztik fel. Az „elvonó” típusú kampányok a törvényes adózás után fennmaradó jövedelmekkel való szabad rendelkezést szüntetik meg. A „regulatív” kampányok egyszerre sérthetik a gazdálkodó egységek önállóságát csakúgy, mint például az egyéni parasztnak a termelési eszközei feletti rendelkezési jogát. A „struktúraátalakító” kampányok pedig egész széles skáláját korlátozzák és sértik az egyébként kodifikált, legkülönfélébb alanyi jogoknak az egyesülési jogtól kezdve (ellenzéki pártok elleni kampányok, tagtoborzási kampányok stb.) egészen a már amúgy is korlátozott magántulajdonhoz való jogig (tévesztési-kampány).

Az alanyi jogok kampányok formájában történő szabályozott, időleges és részleges felfüggesztésének gyakorlatát pedig a hatalom az előzetes önkéntes felajánlások eszközével igyekszik legitimálni. Nem egyszer e felajánlások kioroszakolása is kampány formáját ölti a kampányon belül.

De mi történik, ha a kampánnyal megvalósítandó tervek így sem teljesülnek? Milyen szankciókkal élhet ilyenkor a kampányt lebonyolító szervezet? Ebből a szempontból is számos módon csoportosíthatók a kampányok.

Vannak például jogilag szankcionálható kampányok, melyek bár nemigen teljesíthető, de mégiscsak törvényekben rögzített kötelezettségek teljesítésére irányulnak (pl. begyűjtési kampány); s vannak olyanok, melyek nem törvényes

kötelezettségeket próbálnak az önkéntességre hivatkozva, de már eleve az illegitim erőszak eszközeivel kikényszeríteni (pl. békekölcsön-jegyzési kampány).

Más típusú megkülönböztetést jelent, ha aszerint osztályozzuk a kampányokat, hogy a várt teljesítmény elmaradása egyéni vagy kollektív büntetést von maga után. Bár az utóbbit a jogállamiságból pusztán annak látszatát fenntartani törekvő államnak sem volna szabad alkalmaznia, mégis találkozunk a kollektív retorziók nem egy fajtájával (pl. a begyűjtési tervek elmaradása esetén teljes községektől vonták meg a szabad piacra szállítás jogát, annak ellenére, hogy a községek lakosságából persze számosan eleget tettek egyéni kötelezettségeiknek).

Nem áll nagyon távol ettől a gyakorlattól, mikor a büntetés alapját nem az elkövetett tett – vagy helyesebben a nem teljesített központi elvárás –, hanem az adott egyén „osztályhelyzete” képezi (lásd a „kulákokkal” vagy „osztályidegenekkel” szembeni eljárást).

De lehetett a szankció jogi vagy jogon kívüli retorzió (pl. a begyűjtési vagy békekölcsön-jegyzési tervektől elmaradók nyilvános kipellengérezése, faliújságok s egyéb tömegkommunikációs eszközök segítségével történő megbélyegzése).

* * *

Eddigi kutatásaim a fentiekben vázolt témakört ölelték fel jórészt különböző levéltári anyagok és szociológiai terepmunka segítségével.

Témámnak e ponton három elágazása adódik.

1. Az 1956-os forradalom leverését követő konszolidáció jelentős változásokat hozott a kampányoknak mint hatalmi technikáknak az alkalmazása terén. Az „ötvenes évekkel” szemben az tapasztalható, hogy a kampányok fokozatosan kiszorulnak a privátszféra területeiről, s inkább szervezeteken belüli és szervezetek közti irányítási technikaként dominálnak. A gazdaságirányításban az 1968-as reform óta betöltött szerepüket a magyar irodalomban – közgazdasági oldalról – Bodó Péter és Soós Károly Attila elemezte.

2. Meglehetősen nagy különbségek tapasztalhatók az egyes „szocialista” országok között is a kampánytechnikák alkalmazása, sőt, mi több, még azon a téren is, hogy egyáltalán mennyire vannak tudatában ezek használatának.

Ebből a szempontból Kína jelenti az egyik szélső pólust. Ott mintegy kultusza van a kampányoknak, s meglehetősen preferált helyet foglalnak el a mobilizálási technikák arzenáljában. Az 1949 óta zajlott közel száz országos kampány szinte kínálja a lehetőséget, hogy a szocialista Kína történetét kampányok történeteként lehessen leírni. (Érthetően vonzó kutatási terep tehát

néhány „kampányspecialista” számára, akik közül csak egypárat említenék: Frederick T. C. Yu, Alan P. L. Liu, Vincent V. S. King, John Gardner, Harry Harding és Thomas P. Bernstein.)

A Szovjetunió történetében szintúgy jelentős szerepet játszó kampányokat már némileg rejtettebb szerkezet jellemzi: nem beszélnek róla kampányként, de teszik. Így aztán az 1917 utáni szovjet társadalmi fejlődéssel foglalkozó kutatók sem par excellence kampányokként dolgozzák fel a közvetlenül ekként is kezelhető jelenségeket, hanem eredeti kontextusukban hagyva. (Nagy perek, tisztogatások, kollektivizálás, propaganda stb.)

Ennek ellenére a kutató az Elbától a Csendes-óceánig egyaránt otthon érezheti magát, hiszen a kampányok természete az egész – szovjet típusú – térségben meglehetősen hasonló gyökerű.

3. Strukturálisan különböznek ezektől a polgári demokráciákban – s különösen a kontrollcsoporthként kezelt amerikai társadalomban – megfigyelhető kampányok. Ezekben a társadalmakban a kampányok nem mások, mint a piaci (marketing) tevékenység sajátos esetei, legyen szó akár választási kampányokról a pólus egyik végén vagy hétköznapi reklámhadjáratról a másikon. Mindegyik lényege egy választási szituáció.

A kampányt lebonyolító szervezet mindenképpen „eladni” próbál valamit: például egy elnököt (választási kampány), morális értéket (abortusz elleni kampány, jótékonyági kampány), egészséges életvitelt (dohányzás elleni kampány) vagy bármilyen fogyasztási cikket (reklámkampányok).

Ezekben a kampányokban a kampányt lebonyolító szervezet elkülönül az államapparátustól s az igazságszolgáltatás szerveitől. Ez az intézményes biztosítéka annak, hogy egyrészt a kampányok során meggyőzendő polgárok megőrizhessék döntési szabadságukat, s másrészt egymással ellentétes célú kampányok versenyezzenek a piacon. Ezzel szemben a szovjet típusú társadalmakban honos kampányok sajátossága a három apparátus összeolvasztása, és a választási szituációk, döntési alternatívák szándékos kiiktatása. Itt a kampány értelemszerűen nem állampolgári igényekre reflektáló, azokat felkeltő piaci (marketing) tevékenység, hanem a politikai vezetés kényszerítő mechanizmusa az általa tételezett – de jogszerűen nem követelhető vagy számon kérhető, s az apparátus jogszerű, rutinszerű működésével, automatizmusaival nem biztosítható – célok végrehajtására.

Forrás és irodalomjegyzék

A tanulmányban előforduló dokumentumokat 1982 és 1985 közti kutatómunkám során gyűjtöttem a legkülönbözőbb (községi és megyei) irattárakban vagy magánszemélyektől szereztem be azokat. Az idézett anyagok túlnyomó többsége megjelent „Dunaapáti 1944–1958” című munkámban. Az interjúk 1976 és 1986 közti időszakban készültek. E tanulmányban csak az előbb említett munkámban szereplő interjúkból idézek.

Ezért sem az idézett dokumentumok, sem az interjúrészletek esetében tanulmányomban a forrás leelőhelyét külön nem tüntetem fel.

* * *

Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. KSH. Budapest, 1957.

Berend T. Iván: Gazdaságpolitika az első ötéves terv megindulásakor 1948–1950. KJK. Budapest, 1964.

Berend T. Iván: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1975. Kossuth Könyvkiadó – KJK. Budapest, 1979.

Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedija. Moszkva, 1973.

Jelentés az első ötéves tervidőszakról 1950–1954. KSH Budapest, 1955.

Jelentés az ötödik Békekölcsön jegyzéséről. (Pénzügyminiszter, 0693/1954. M. T.; Szigorúan titkos; Készült 80 példányban.)

Magyar Bálint: Dunaapáti 1944–1958. (Dokumentum-szociográfia I–III.) Művelődéskutató Intézet és Szövetkezeti Kutató Intézet. Budapest, 1986.

Magyarország történeti kronológiája. IV. kötet, 1944–1970. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Pető Iván–Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka. KJK. Budapest, 1985.

Rév István: A nagy kapocs (A MTA II. osztályának „Erkölc, gazdaság és társadalom” konferenciáján elhangzott előadás. 1984.)

Soós Károly Attila: Utasítások, pénzügyi szabályozás, általános elvárások, kampányok. Gazdaság XIX. évfolyam, 1985. 2. szám.

Statisztikai évkönyv 1949–1955. KSH. Budapest, 1957.

Závada Pál: Teljes erővel. Agrárpolitika 1945–1953. Medvetánc, 1984. 2–3. szám.